VR 2026 1610 MED.0407/2

Zaaien voor morgen: naar een toekomstbestendig landbouwsysteem

Een visie 2030–2050 voor de Vlaamse landbouw

Prof. Em. Van Huylenbroeck, opdrachthouder

In opdracht van de Vlaams minister van Omgeving en Landbouw, Jo Brouns

Met ondersteuning van het secretariaat van de Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij (SALV), m.n. Koen Carels, Pieter De Graef en Katrien Penne

Inhoud

Managementsamenvatting 1
1. Inleiding 5
2. Aanpak 6
3. Kerncijfers en diagnose 9
3.1. Kerncijfers van Vlaamse landbouw 9
3.2. Een diepere diagnose 15
3.2.1. Structuur van de landbouw 15
3.2.2. Economie 17
3.2.3. Handel 18
3.2.4. Milieu-indicatoren 19
3.2.5. Consumptie 20
3.2.6. Conclusies 23
4. Uitdagingen en reactievermogen 24
4.1. Demografische dimensie 27
4.2. Economische dimensie 28
4.3. Sociaal-culturele dimensie 29
4.4. Technologische dimensie 31
4.5. Ecologische dimensie 32
4.6. Politiek-juridische dimensie 34
4.7. Conclusies uit de DESTEP-oefening 35
5. Van uitdagingen naar visie 37
5.1. Spanningsvelden 37
5.2. Visie: naar een renovatief landbouwmodel 38
6. Bouwstenen van de visie 41
6.1. Economie 41
6.1.1. Betere ketenorganisatie 41
6.1.2. Inzetten op strategisch autonomie en relevantie 41
6.1.4. Inzetten op meer kwaliteitsproductie 42
6.1.5. Nieuwe marktkanalen en nicheproducten 42
6.1.6. Nieuwe vormen van openbare aanbesteding 43
6.1.7. Nieuwe vormen van samenwerking en eigendomsverhoudingen 43
6.1.8. Nieuwe teelten en activiteiten 43

6.2. Ruimtelijke invulling 44
6.2.1. Verzekerde toegang tot grond 44
6.2.2. Clustering van bedrijven 44
6.2.3. Verbeterde cohabitatie van landbouw en natuur 45
6.2.4. Multifunctioneel platteland 45
6.3. Ecologie en milieu 46
6.3.1. Inzet van (nieuwe) milieuvriendelijke technologie 46
6.3.2. Aanmoedigen van agro-ecologische en regeneratieve landbouwpraktijken 46
6.3.3. Stimuleren van biologische landbouw 47
6.3.4. Lerende netwerken 47
6.3.5. Circulariteit en grondgebondenheid 47
6.3.6. Dierlijke productie en evolutie van de veestapel 48
6.3.7. Versterking van ecosysteemdiensten 49
6.4. Maatschappelijk draagvlak en governance 49
6.4.1. Rechtszekerheid 49
6.4.2. Coherentie in de regelgeving 50
6.4.3. Administratieve vereenvoudiging en controles 50
6.4.4. Stimuleren van instroom en opvolging 50
6.4.5. Inzet van arbeid 51
6.4.6. Welzijn van boer en boerin 51
6.4.7. Diversiteit omarmen 51
6.4.8. Creëren van voldoende experimenteerruimte 52
6.4.9. Gezonde voeding 52
6.4.10. One health-principe en dierenwelzijn 53
6.4.11. Adviesverlening en levenslang leren 53
7. Inspelen op bestaande dynamiek 54
8. Droombeeld of realiteit? 56
Bijlage1 Toekomst van de (deel)sectoren 59

Managementsamenvatting

Aanleiding en doel

De Vlaamse land- en tuinbouw staat op een kantelpunt. De sector speelt een cruciale rol in onze voedselvoorziening, economie en open ruimte, maar wordt geconfronteerd met een groeiende spanning tussen economische leefbaarheid, ecologische grenzen en maatschappelijke verwachtingen. Tegelijk versterken geopolitieke ontwikkelingen, klimaatverandering en een stijgende vraag naar biomassa het strategisch belang van een robuuste landbouwsector.

Voorliggende visietekst vertrekt vanuit één centrale vraag: hoe kan de Vlaamse landbouwsector zich richting 2050 ontwikkelen tot een toekomstbestendig systeem dat deze uiteenlopende verwachtingen kan verzoenen? De opdracht was dus een sectorvisie op te stellen die rekening houdt met voorliggende maatschappelijke vragen en bezorgdheden.

Breed gedragen proces

Deze visie is het resultaat van een participatief traject waarin landbouwers, sectororganisaties en ketenpartners intensief werden betrokken. Via individuele gesprekken, acht sectorale fora en een overkoepelend slotforum werd input verzameld van in totaal 118 deelnemers, waaronder 55 actieve landbouwers.

Het traject was niet gericht op het bereiken van één consensusmodel, maar op het scherpstellen van gedeelde inzichten, spanningen en prioriteiten. De gehanteerde benadering maakte het mogelijk om economische, ecologische, sociale en technologische ontwikkelingen in samenhang te analyseren en soms tegenstrijdige meningen te capteren.

Diagnose: een sterk maar onder druk staand systeem

De Vlaamse landbouw vertrekt vanuit een sterke uitgangspositie, maar kent tegelijk duidelijke structurele kwetsbaarheden. Het huidig systeem is bijzonder productief en efficiënt, met een sterke verankering in de agrovoedingsketen en een uitgesproken exportgerichtheid. Die sterktes gaan echter gepaard met een aantal fundamentele kenmerken en beperkingen.

Kenmerkend zijn onder meer:

- Een zeer intensief gebruik van de schaarse ruimte als gevolg van een hoge bevolkingsdichtheid en andere claims op grond
- Een hoge productiviteit, maar beperkte rendabiliteit per bedrijf wegens relatief kleine bedrijven en hoge arbeidsinzet
- Een sterke afhankelijkheid van externe inputs, zeker in de intensieve veehouderij
- Een relatief hoge milieudruk
- Een vergrijzende sector met beperkte opvolging

Daarbovenop komt een consument die enerzijds hoge verwachtingen heeft op vlak van duurzaamheid en kwaliteit, maar anderzijds slechts beperkt bereid is om de meerkosten daarvan te dragen. Deze combinatie zet het huidige landbouwmodel onder druk.

Centrale spanningsvelden richting 2050

De toekomst van de Vlaamse landbouw wordt in belangrijke mate bepaald door een aantal structurele spanningsvelden. Deze spanningen vormen geen tijdelijke problemen, maar fundamentele keuzes die richtinggevend zijn voor de verdere ontwikkeling van de sector.

Belangrijke spanningsvelden zijn onder meer:

- Duurzaamheid versus concurrentiekracht
- Productiviteit versus ecologische grenzen
- Exportgerichtheid versus strategische autonomie
- Schaalvergroting versus diversiteit van bedrijfsmodellen
- Technologische vooruitgang versus afhankelijkheid en kapitaaldruk
- Maatschappelijke verwachtingen versus economische haalbaarheid

De kernuitdaging bestaat erin om deze spanningen niet te polariseren, maar ze te vertalen in werkbare evenwichten.

De visie: renovatieve landbouw als richting

Tegen deze achtergrond schuift de visietekst een duidelijke ambitie naar voren: Vlaanderen moet evolueren naar een **toekomstbestendig landbouwsysteem** dat tegelijk productief, duurzaam, economisch leefbaar en maatschappelijk gedragen is. We pleiten daarom voor een **renovatieve landbouw** die enerzijds gebruik maakt van de meest innovatieve en best beschikbare technologie maar anderzijds ook inzet op landbouwpraktijken die de bodemgezondheid, de cohabitatie met natuur en de (agro)biodiversiteit bevorderen. Dit betekent dat de focus verschuift van optimalisatie naar transformatieve innovatie. Niet alleen technieken, maar ook bedrijfsmodellen en de organisatie van het voedselsysteem moeten mee evolueren. Een dergelijke systeembenadering vereist coherentie zowel tussen beleidsdomeinen als binnen het beleidsdomein landbouw zodat ingrepen op één vlak geen nieuwe problemen veroorzaken op een ander vlak of regelgeving niet in tegenspraak is met elkaar. Deze visie vertaalt zich in vier samenhangende pijlers:

➢ **Economische duurzaamheid**

Een toekomstbestendige landbouw vereist een versterking van de economische basis. Dat betekent een betere positie van landbouwers in de keten, een eerlijkere verdeling van kosten en risico's en meer mogelijkheden om kwaliteit en duurzaamheid te valoriseren in de markt. Dit kan worden bereikt door in te zetten op productiviteitsstijging en een betere ketenorganisatie, versterken van strategische autonomie en strategisch relevantie, voorrang geven aan kwaliteit eerder dan aan kwantiteit, zoeken naar nieuwe marktkanalen en nicheproducten, nieuwe vormen van openbare aanbestedingen die lokale aankoop stimuleren, nieuwe vormen van horizontale en verticale samenwerkingen, toelaten van nieuwe ondernemings- en financieringsvormen om extern kapitaal te kunnen aantrekken en inzetten op nieuwe teelten en activiteiten o.a. voor de valorisatie van reststromen om de externe afhankelijkheid te verminderen en de circulariteit te bevorderen. Belangrijk daarbij is dat de boer afhankelijk van marktomstandigheden, lokalisatie en eigen voorkeur in volle autonomie zijn eigen verdienmodel kan kiezen.

- **Ruimtelijke verankering**

De schaarste aan ruimte in Vlaanderen vraagt om duidelijke keuzes. Het vrijwaren van landbouwgrond, het vermijden van verdere versnippering en – waar zinvol – het clusteren van activiteiten zijn essentieel om de sector ook ruimtelijk toekomst te geven. Een betere afbakening van landbouw-, natuur- en eventuele tussengebieden met duidelijke regels van rechten en plichten in elk van deze gebieden, het weren van zonevreemde activiteiten, het creëren van zones die worden ingericht voor intensieve land- en tuinbouw op basis van synergiën met andere activiteiten en het stimuleren van multifunctionele plattelandsactiviteiten kunnen landbouw zijn rechtmatige plaats bezorgen in het buitengebied en de spanning met andere activiteiten en natuurbeheer verminderen.

- **Ecologische transitie**

De landbouw zal binnen de ecologische grenzen moeten opereren. Dit vergt een combinatie van technologische innovatie, agro-ecologische praktijken en managementaanpassingen met nadruk op circulariteit, efficiënt gebruik van hulpbronnen en aanpassing aan klimaatverandering. Responsabilisering van bedrijven is daarbij cruciaal waarbij naast technologische oplossingen een vermindering van de veebezetting of andere inputs geen taboe mogen zijn om de doelstellingen zoals bepaald door de Europese richtlijnen te bereiken. In de veehouderij kan dit worden bereikt via een (verhandelbaar) emissierechtensysteem waarbij bedrijven zelf kunnen bepalen of de vereiste reductie wordt gerealiseerd via technologische ingrepen, afbouw van de veestapel of via een combinatie van beiden. Biologische landbouw als alternatief bedrijfsmodel kan verder worden gestimuleerd evenals de opzet van lerende netwerken tussen gangbare en niet-gangbare land- en tuinbouwbedrijven. Verder dient het verlenen van ecosysteemdiensten te worden aangemoedigd en billijk te worden vergoed in of nabij natuurgebieden maar ook in landbouwgebied om ook daar de basisnatuurkwaliteit te garanderen en bestaande landschapselementen te beschermen.

- **Maatschappelijke inbedding**

Een duurzame toekomst voor landbouw veronderstelt ook maatschappelijk draagvlak. Dit houdt o.a. een betere relatie tussen boer en burger in, aandacht voor gezonde voeding en een versterking van het welzijn en de erkenning van landbouwers. Dit vraagt meer rechtszekerheid en minder administratieve belasting. Bijzondere aandacht moet gaan naar voldoende instroom van jonge landbouwers, vrouwen en zij-instromers. Ondanks het feit dat een verdere daling van het aantal landbouwbedrijven onvermijdelijk is, is het toch belangrijk om de instroom te stabiliseren en via een versterkt landbouwonderwijs te zorgen voor voldoende geschoolde arbeidskrachten voor de groter wordende bedrijven. Hierbij moeten bedrijven kunnen kiezen voor de meest geschikte ondernemingsvorm zonder in te boeten op hun beslissingsautonomie. De toegang tot onafhankelijke adviesdiensten en levenslang leren moet worden verstrekt.

Sleutelvoorwaarden voor realisatie

De transitie naar een renovatief landbouwsysteem kan enkel slagen als een aantal randvoorwaarden worden ingevuld. Daarbij gaat het niet om bijkomende ambities, maar om noodzakelijke voorwaarden om de visie realiseerbaar te maken:

- Rechtszekerheid en een stabiel langetermijnbeleid
- Een gelijk speelveld zeker binnen Europa maar ook internationaal
- Een sterkere organisatie van de agrovoedingsketen met meer zeggenschap van land- en tuinbouw
- Ruimte voor innovatie en experimenteerruimte
- Coherentie in regelgeving binnen en over beleidsdomeinen heen
- Een actief voedingsbeleid gericht op een gezonder voedingspatroon
- Gerichte aandacht voor instroom en opvolging
- Wetenschappelijk en onafhankelijk advies en voorlichting m.b.t. nieuwe technieken, alternatieve landbouwpraktijken, economie en bedrijfsvoering

Zonder deze randvoorwaarden dreigt de transitie te verzanden in onzekerheid of stilstand.

Conclusie

De Vlaamse landbouw beschikt over sterke troeven, maar botst steeds duidelijker op haar grenzen. De uitdaging richting 2050 bestaat erin om economische, ecologische en maatschappelijke doelstellingen niet langer afzonderlijk te benaderen, maar te integreren in één samenhangend toekomstmodel. Hierbij pleiten we voor een gulden middenweg die innovatie verzoent met de principes van agro-ecologie of met andere woorden een renovatieve landbouw die nadruk legt op innovatie maar ook op herstel van de relatie met natuur, omgeving en maatschappij.

Deze visietekst kiest resoluut voor een realistische maar ambitieuze koers: een geleidelijke transformatie naar een nieuw landbouwmodel, gedragen door landbouwers, ketenpartners en beleid, dat inzet op innovatie, samenwerking en duidelijke keuzes op vlak van ruimtelijke inbedding en evenwicht met natuur en milieu. Indien de juiste randvoorwaarden worden gecreëerd, kan Vlaanderen zich positioneren als voortrekker van een duurzame en innovatieve landbouw.

1. Inleiding

Landbouw is een belangrijke sector van onze economie. De sector zorgt voor de productie van voldoende gezond voedsel, grondstoffen en sierteeltproducten zowel voor rechtstreekse consumptie als voor toelevering aan de agro-voedingssector, een belangrijke sector voor de economie en tewerkstelling in Vlaanderen. Op die wijze draagt de sector rechtstreeks en onrechtstreeks bij tot onze economische welvaart. Landbouw is ook maatschappelijk belangrijk daar de sector een belangrijk deel van onze open ruimte inneemt. Hierdoor komt landbouw in onze dichtbevolkte en kleine regio in conflict met andere ruimtegebruikers. Door het relatief beperkt landbouwareaal per inwoner werd door de land- en tuinbouwsector gezocht naar productiemethoden die de schaarste productiefactor grond zo efficiënt mogelijk gebruiken. Dit heeft geleid tot intensieve productievormen met toenemend gebruik van externe inputs (veevoeder, meststoffen, gewasbescherming, ...) met als gevolg een hoge druk op de natuurlijke hulpbronnen en milieu. De landbouwsector is zich hiervan bewust en probeert zich aan te passen. Uit cijfers blijkt dat zich de laatste decennia een kentering heeft voorgedaan maar nog niet voldoende om te voldoen aan de ecologische grenzen en de doelstellingen die worden opgelegd vanuit Europese en nationale richtlijnen op vlak van milieu, natuur en klimaat enerzijds en een gezond voedingspatroon anderzijds. De landbouw staat dus voor een verdere transitie richting 2050 en verder.

Deze transitie moet plaats vinden op een ogenblik dat Europese en nationale overheden zich als gevolg van een aantal globale ontwikkelingen (conflicten, geopolitieke ontwikkelingen maar ook klimaatsverandering en stijgende bevolking) opnieuw bewust worden van het strategische belang van een eigen land- en tuinbouwsector en van voldoende autonomie op vlak van voedselproductie. Daarnaast is er een stijgende vraag naar biomassa om andere industrieën te verduurzamen en minder afhankelijk te maken van fossiele energie en ingevoerde grondstoffen. Binnen dit kader wordt dus de vraag gesteld hoe land- en tuinbouw enerzijds kan voldoen aan deze stijgende vraag naar producten en anderzijds aan de gestelde eisen op vlak van gezondheid, duurzaamheid en klimaatneutraliteit.

Vanuit verschillende stakeholders worden vragen gesteld bij het huidige landbouwmodel en wordt gepleit voor een landbouwvisie die vertrekt vanuit de bekommernissen van andere plattelandsgebruikers, gezondheidsdiensten, verdedigers van dierenwelzijn, natuur en milieu en andere maatschappelijke betrokken. Op zich is dit een rechtmatige vraag daar landbouw zich moet inschrijven in een ruimere maatschappelijke visie op voeding die mede wordt vormgegeven door beleid op vlak van milieu, natuur, klimaat, platteland, gezondheid en andere beleidsdomeinen. Maar binnen deze maatschappelijke discussie is het ook belangrijk om na te gaan hoe de landbouwsector zelf zijn eigen toekomst ziet. Immers, ten einde een draagvlak te krijgen binnen de landbouw om vorm te geven aan de maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van de sector is het noodzakelijk om de eigen visie van de sector op de uitdagingen die ermee gepaard gaan te capteren en mee te nemen in het maatschappelijke debat.

Voorliggende visie tracht aan te geven hoe we een rendabel landbouwmodel kunnen laten passen binnen de ecologische grenzen van onze regio, duurzaam grondgebruik en wederkerig goed nabuurschap. Overeenkomstig het Vlaams regeerakkoord is de visie opgesteld op basis van input van de betrokken sectoren en de stakeholders betrokken bij landbouw.

2. Aanpak

Om deze visie-oefening vorm te geven werd na een statistische analyse en literatuuronderzoek van o.a. de talrijke boeken die recentelijk over landbouw en het voedingssysteem zijn verschenen, gekozen voor een kwalitatieve aanpak gebaseerd op dialoog en gesprekken met stakeholders en actieve landbouwers. Door te luisteren naar stakeholders en landbouwers hebben we niet alleen gepoogd een beeld te krijgen van hun verwachtingen, maar vooral van de toekomstige uitdagingen en onzekerheden waarmee de sector wordt geconfronteerd. Op die manier werd gepoogd om de moeilijkheden te capteren die de sector ervaart om de transitie naar een meer duurzaam en gezond voedselsysteem vorm te geven. Het is vanuit deze bezorgdheden dat we hebben geprobeerd om een haalbare maar ambitieuze visie te distilleren, er ons van bewust zijnde dat deze visie enkel een aantal doelen en uitgangspunten kan formuleren die verder zullen moeten worden uitgewerkt en vormgegeven via dialoog, studie en aangepast beleid.

Gesprekken en dialogen werden georganiseerd in drie fasen. In een eerste fase werden naast een algemene toelichting waarbij alle in het regeerakkoord vermelde adviesorganen waren uitgenodigd, individuele gesprekken georganiseerd met de belangrijkste stakeholderorganisaties met als bedoeling zicht te krijgen op hun bezorgdheden en bekommernissen. Daarnaast werd ook gebruik gemaakt van een aanbod van de vzw VLAM om te luisteren naar de stakeholders vertegenwoordigd in de verschillende VLAM sectorgroepen wat ons de gelegenheid bood om inzicht te krijgen op de verwachtingen van andere ketenpartners (toelevering, verwerking, marktorganisaties en retail). Een toekomstvisie voor landbouw kan immers niet los worden gezien van hoe andere actoren in de voedingsketen naar de landbouw en zijn mogelijke veranderingen kijken. Verwerking en afzet zijn immers onlosmakelijk verbonden met de primaire productie. Zonder hen geen landbouw maar zonder landbouw ook geen agro-voedingsindustrie. Als we verder willen gaan op het pad van voldoende betaalbare, gezonde en duurzame voeding zullen ook zij zich moeten aanpassen en de transitie ondersteunen.

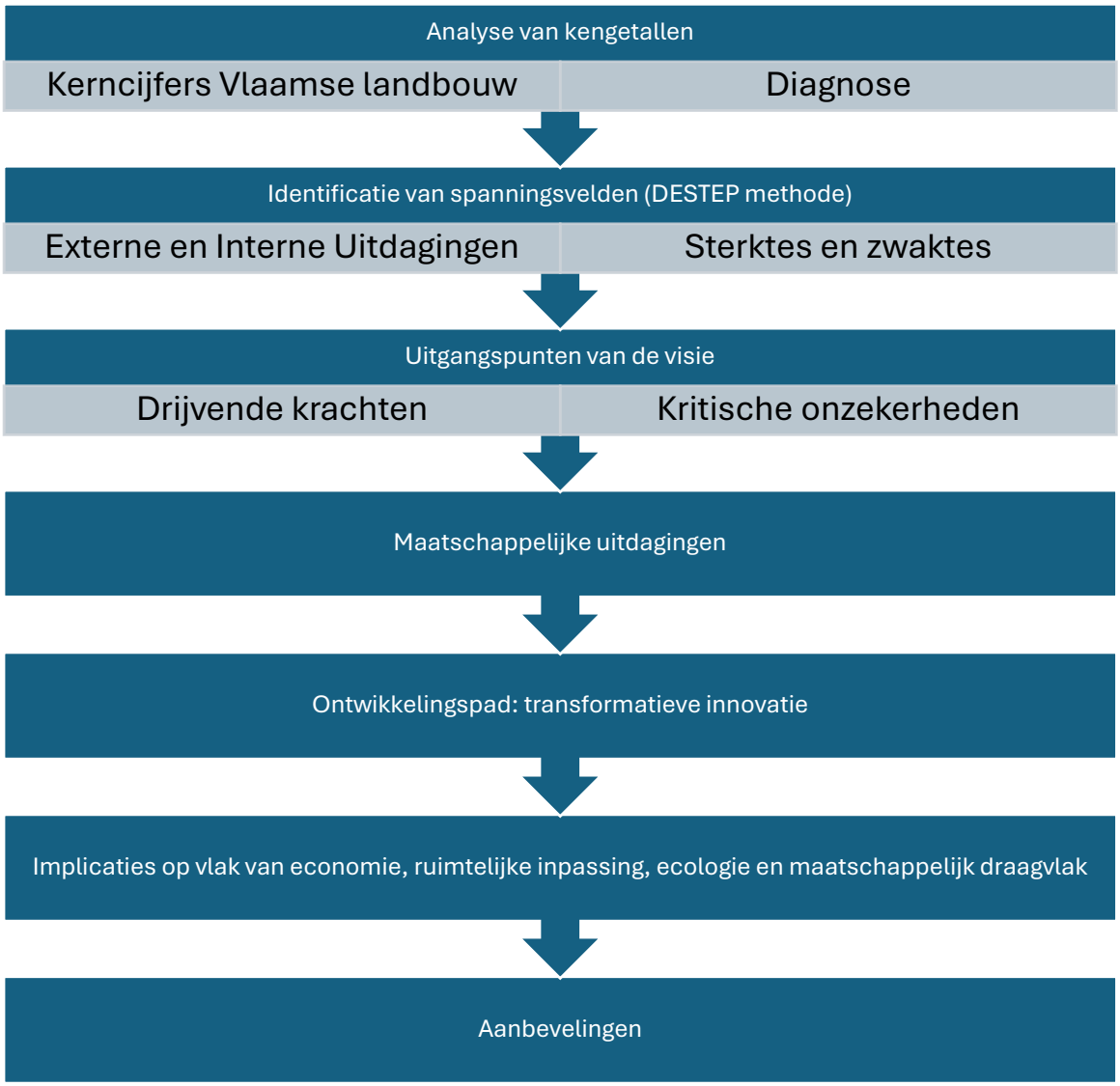
In een tweede fase werden na een openingsforum acht sectorale fora georganiseerd waarbij in groepen van 15 tot 25 stakeholdervertegenwoordigers en landbouwers goed bekend met de sector een analyse werd gemaakt van externe en interne uitdagingen en sterktes en zwaktes van elke sector. Deze fora hadden vooral tot doel om na te gaan hoe elke sector de evolutie ziet, en welke problemen worden ervaren op de verschillende dimensies van Demografische, Economische, Sociaal-culturele, Technologische, Ecologische en Politieke (DESTEP) evoluties. Hoewel elke sector eigen uitdagingen heeft, konden we hier toch verschillende gemeenschappelijke punten uit afleiden waarmee land- en tuinbouw te kampen heeft en die medebepalend zullen zijn voor de toekomst. In totaal werd tijdens deze 8 sessies in dialoog getreden met 118 deelnemers waarvan 55 actieve landbouwers (waaronder zowel gangbare als niet-gangbare, ervaren en jonge, mannelijke en vrouwelijke bedrijfsleiders). Presentaties en samenvattingen van deze fora zijn weergegeven op de website https://www.salv.be/salv/pagina/vlaamse-landbouwvisie-2030-2050 en vormen de basis en een rijke achtergrond bij deze visie-oefening.

In de derde afrondende fase werden alle elementen uit fase 1 en 2 samengebracht en werd nog één overkoepelend forum georganiseerd. Bedoeling hiervan was om via een aantal (prikkelende) stellingen na te gaan hoe vertegenwoordigers uit stakeholderorganisaties en actieve landbouwers staan ten opzichte van een aantal veranderingen op economisch, ruimtelijke, ecologische en maatschappelijke vlak waarvan we denken dat ze belangrijk zullen zijn voor de toekomstige organisatie van land- en tuinbouw. Bedoeling was niet om tot éénduidige

antwoorden te komen maar wel om zicht te krijgen over elementen pro en contra bepaalde uitgangspunten van deze visie-oefening. Op die manier wilden we de nodige nuancering aanbrengen en voeling krijgen met weerstanden die mogelijks kunnen spelen bij bepaalde voorstellen. Het verslag van deze bijeenkomst is eveneens te vinden op de website https://www.salv.be/salv/pagina/vlaamse-landbouwvisie-2030-2050.

Positief aan al deze dialoogmomenten was dat deelnemers ondanks hun verschillende achtergrond naar elkaar luisterden en respect hadden voor elkaars meningen en standpunten. Met al de verkregen input werd uiteindelijk aan de slag gegaan om te komen tot de synthese die voorligt. De visie tracht de gewenste en noodzakelijke aanpassingen enerzijds en de rigiditeit van het huidige systeem anderzijds te verzoenen in een ambitieuze maar haalbare agenda voor de ontwikkeling van de Vlaamse landbouw naar 2050 toe.

Figuur 1: Opbouw van de visie

In bovenstaand schema (Figuur 1) is weergegeven hoe we tot de visie zijn gekomen. De verdere tekst is opgebouwd volgens de stappen uit dit schema. Eerst schetsen we op basis van een aantal kerncijfers de huidige toestand van de Vlaamse landbouw- en voedingssector en diens belang voor onze economie. Vervolgens maken we een diagnose van sterke en zwakke punten van het Vlaamse landbouwsysteem door vergelijking van een aantal indicatoren voor Vlaanderen en een aantal andere Europese landen. Dit wordt gevolgd door een weergave van de belangrijkste uitdagingen en reactiemogelijkheden zoals afgeleid uit de 8 sectoroefeningen. Dit resulteert in een aantal kernbevindingen, drijvende krachten en kritische onzekerheden voor de toekomst. Op basis hiervan wordt dan gepoogd om tot een synthetisch voorstel van visie te komen met de implicaties ervan op economisch, ruimtelijk, ecologisch en maatschappelijk vlak. Het rapport sluit af met een aantal aanbevelingen om deze visie verder vorm te geven.

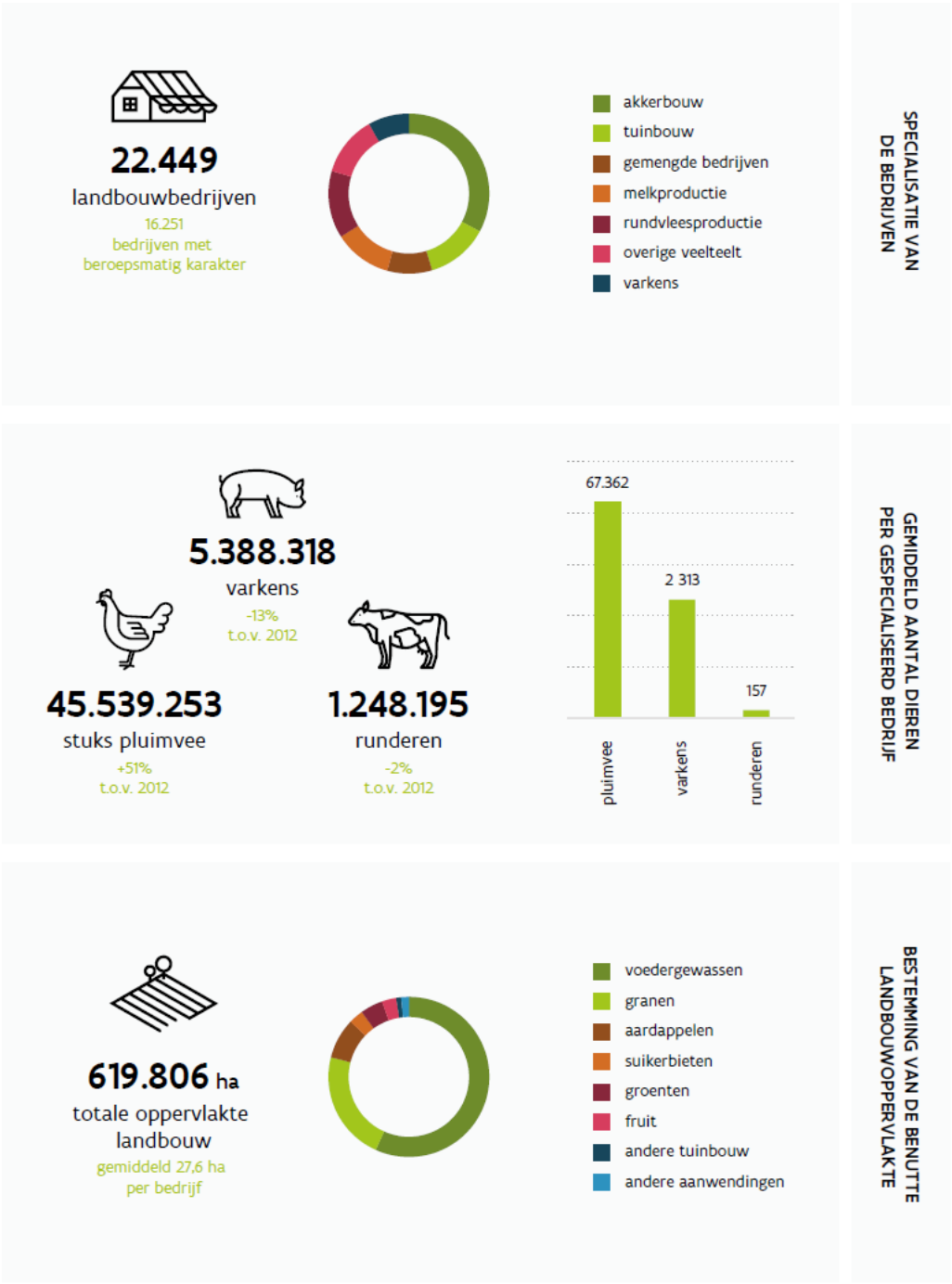
3. Kerncijfers en diagnose

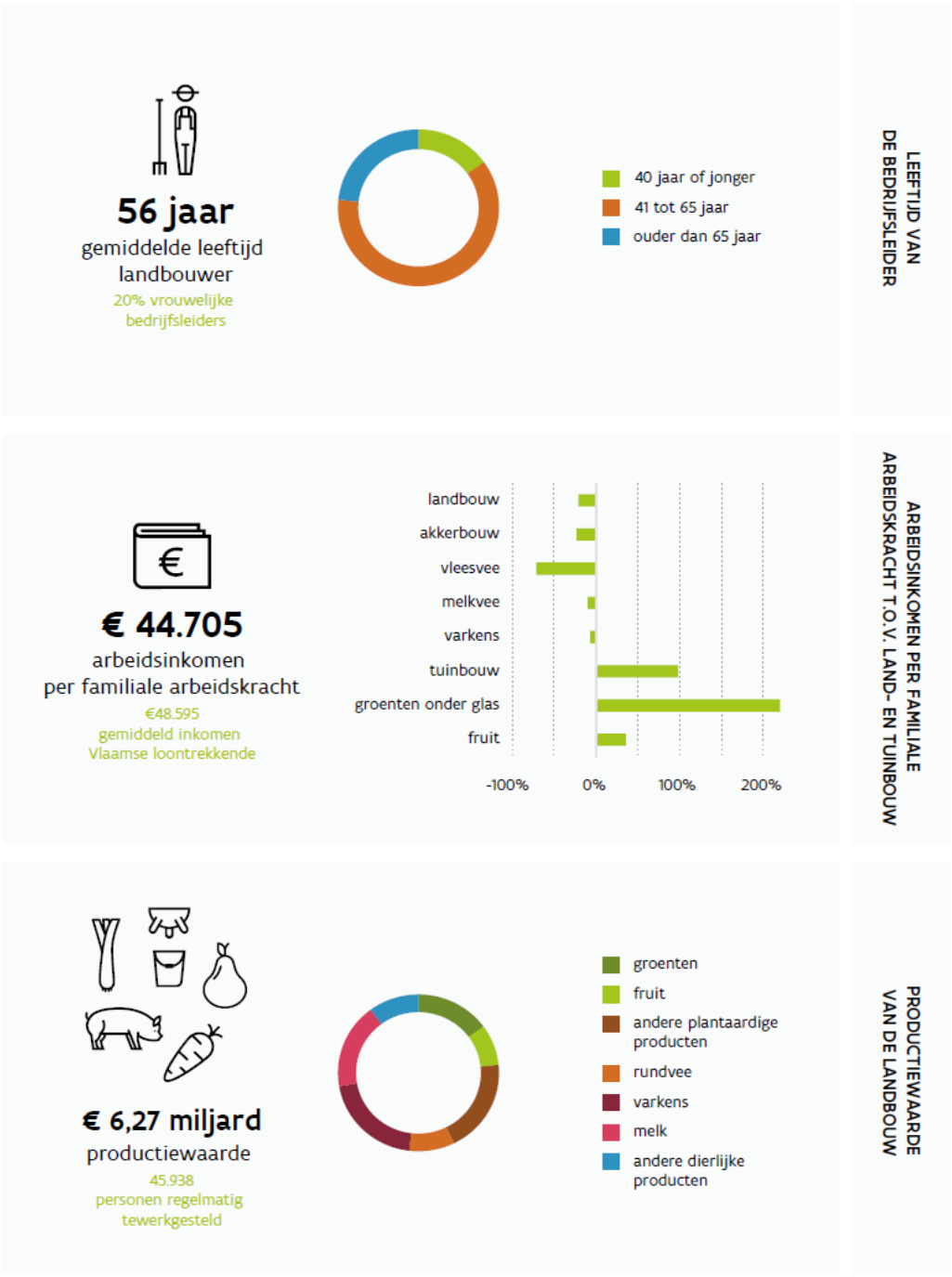
3.1. Kerncijfers van Vlaamse landbouw

Voor een goede analyse is het belangrijk eerst de huidige toestand van de landbouw te bekijken aan de hand van statistieken. Onderstaande cijfers uit het LARA rapport 2024 (toestand 2022) geven een goed beeld van de toestand van de landbouw in Vlaanderen. Recentere cijfers geven aan dat er in 2024 nog 21.514 bedrijven waren, waarvan 74% een beroepsmatig karakter heeft (standaardoutput van minstens 25.000 euro). De bedrijven zijn vrij gelijkmatig verdeeld over de verschillende specialisaties, wat duidt op de grote diversiteit van de Vlaamse landbouw.

Veeteelt neemt een belangrijke plaats in met pluimveehouderij, varkenshouderij en rundvee. De bedrijven bewerken in totaal een kleine 620.000 hectare landbouwgrond waarvan het grootste deel voedergewassen en weiden, de gemiddelde leeftijd van de bedrijfsleiders is 56 jaar en slechts 13 percent van de bedrijfsleiders ouder dan 50 jaar beschikt over een opvolger. Dit geeft al aan dat we een verdere daling van het aantal bedrijven mogen verwachten in de toekomst. Het gemiddeld inkomen is minder dan 45.000 euro per arbeidskracht en de totale productiewaarde wordt geschat op 6,27 miljard euro eveneens vrij gelijkmatig verdeeld over de verschillende productietakken.

Figuur 2: Kerncijfers van de Vlaamse landbouw

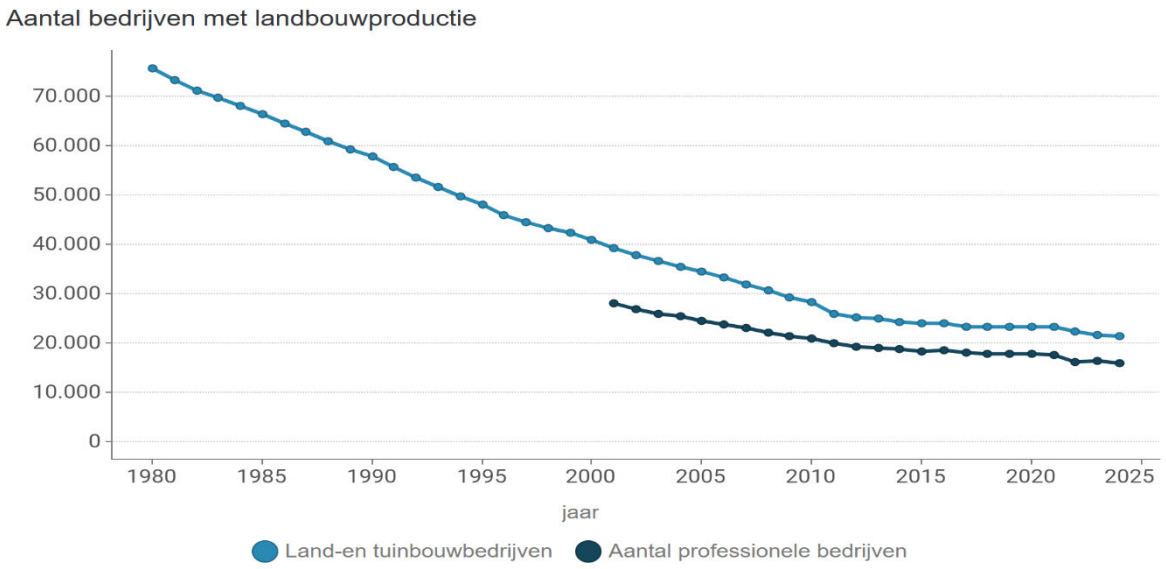

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij op basis van Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium

Zoals kan worden afgeleid uit figuur 3 is een belangrijke evolutie de daling van het aantal bedrijven met gemiddeld 1,3 percent per jaar sinds 2013. Het aantal beroepslandbouwbedrijven (bedrijven met een Standaard Output van minstens 25000 euro) daalde zelfs nog meer tot minder dan 16.000 in 2025. Mede op basis van het laag aantal bedrijven met opvolger kan bijgevolg worden verwacht dat deze tendens zich in de toekomst verder zal doorzetten en het aantal bedrijven verder zal dalen.

Figuur 3: Aantal land- en tuinbouwbedrijven, 2012-2025

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij op basis van Statbel (Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium)

Daartegenover staat zoals dat de totale benutte landbouwoppervlakte vrij constant is gebleven de afgelopen jaren (Tabel 1). Wel zijn er wat (kleinere) verschuivingen tussen teelten hoewel globaal een stabiele verdeling over de verschillende bedrijfstakken kan worden vastgesteld. Opvallend is wel de sterke stijging het laatste jaar van ‘andere aanwendingen’ hetgeen wijst op verdere diversificatie en inzetten op nieuwe teelten.

Tabel 1: Evolutie van de benutte landbouwoppervlakte 2012-2024 (in ha)

Gewascategorie en subcategorie	2012	2018	2020	2022	2024
Voedergewassen	345.848	351.445	351.317	343.793	342.538
weiden	228.426	223.144	221.389	215.901	219.366
maïs	114.558	125.159	125.231	122.543	117.881
Akkerbouw	221.472	207.957	208.798	215.800	201.193
granen	151.486	127.299	123.652	134.446	112.987
aardappelen	35.752	48.577	51.895	49.500	53.416
suikerbieten	20.703	19.846	18.555	17.725	19.364
Tuinbouw	49.211	55.738	55.692	50.987	55.281
groenten	26.327	31.719	32.260	27.449	32.730
fruit	16.751	17.837	17.414	17.352	16.465
andere tuinbouw	6.133	6.182	6.018	6.186	6.086
Andere aanwendingen	1.652	2.462	8.918	9.225	19.212
Benutte landbouwoppervlakte	618.183	618.965	624.727	619.806	618.225

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij op basis van Statbel (Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium)

De totale veestapel is tot 2020 gegroeid en sindsdien gestagneerd tot zelfs gedaald (Tabel 2). De groei was vooral te wijten aan een toename van de pluimveestapel. Het aantal varkens daarentegen is sterk gedaald in de laatste 12 jaar. Bij de rundveehouderij valt op dat melkvee was gestegen maar sinds 2022 weer daalt terwijl het aantal zoogkoeien (vleesvee) sterk afnam. Onder druk van de huidige stikstofwetgeving mag worden verwacht dat de stagnatie en zelfs daling zich nog verder zal doorzetten naar 2030 en 2050 toe. Het huidige PAS-beleid legt een daling op van het aantal varkens met 30 procent t.o.v. 2015 en voorziet ook in maatregelen voor de andere sectoren die ook naar verwachting een verdere daling zullen teweegbrengen (https://landbouwcijfers.vlaanderen.be/verwachte-evolutie-van-de-rundvee-en-varkensstapel-tegen-2030-prognose-op-basis-van-een-enquete-bij).

Tabel 2: Evolutie van de veestapel 2012-2024

Diercategorie en subcategorie	2012	2020	2022	2023	2024
Aantal runderen	1.269.405	1.265.729	1.248.195	1.233.625	1.177.277
melkkoeien (in productie)	279.171	332.119	339.580	335.753	326.024
zoogkoeien (in productie)	175.394	127.363	122.514	116.425	110.838
Aantal varkens	6.227.520	5.833.068	5.388.318	5.037.110	5.033.516
zeugen	476.120	382.741	353.540	339.103	332.212
Aantal stuks pluimvee	30.151.029	45.591.377	45.539.253	46.832.348	46.826.836
vleeskippen	18.980.411	30.873.484	30.715.229	32.050.832	31.817.090
legkippen	10.385.011	14.037.120	14.115.736	14.078.000	14.292.091
Totaal	37.647.954	52.690.174	52.175.766	53.103.083	53.037.629

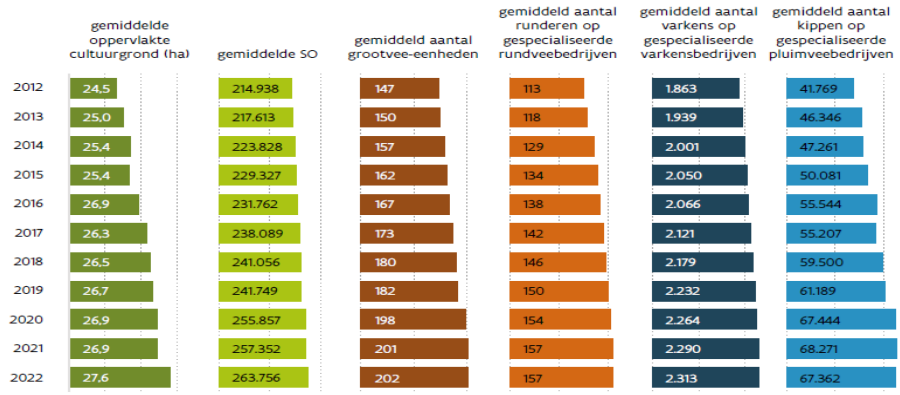
Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij op basis van Statbel (Algemene Directie Statistiek - Statistics Belgium

Algemeen wijzen bovenstaande cijfers op een toenemende schaalvergroting zowel qua oppervlakte per bedrijf als qua aantal dieren per bedrijf. Onderstaande Figuur 4 geeft dit goed weer. Ook de meer (recente) cijfers[1] bevestigen deze tendens.

[1] Zie website: Landbouwcijfers Vlaanderen: cijfers over de Vlaamse landbouw en zeevisserij

Fig. 4: Evolutie van gemiddelde oppervlakte, economische omvang (SO) en dieren op gespecialiseerde bedrijven

Figuur Gemiddelde oppervlakte (ha), SO en GVE per bedrijf en gemiddeld aantal runderen, varkens en pluimvee per gespecialiseerd bedrijf, 2012-2022

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij op basis van Statbel (Algemene Directie Statistiek – Statistics Belgium)

Economisch vertegenwoordigt landbouw minder dan 1 % van het totale BNP en van de tewerkstelling. Daartegenover staat het grote belang van de agro- en voedingsindustrie in Vlaanderen en België die met een omzet van 83 miljard euro bijna 25 % van de totale industriële omzet vertegenwoordigt (of 13 % van het BNP). De landbouw- en voedingssector zijn ook belangrijk voor de tewerkstelling met resp. +/- 43.000 en 102.500 arbeidskrachten of samen +/- 25 % van de industriële tewerkstelling. Hoewel als gevolg van een stijgende productiviteit de landbouwbevolking sterk is gedaald sinds WO2 blijft de agro- en voedingssector via zijn toelevering aan de agro- en voedingsindustrie een belangrijke motor van de Vlaamse economie.

3.2. Een diepere diagnose

Beschrijving van de huidige situatie is niet voldoende. Om goed te begrijpen voor welke uitdagingen de Vlaamse landbouw staat is een diepere analyse noodzakelijk. Dit doen we via een vergelijking van de Vlaamse cijfers met cijfers voor de EU-27, België en onze buurlanden op basis van cijfers vermeld in het LARA-rapport 2024. Dit levert een beeld op van sterkten en zwakten van de Vlaamse landbouw op vlak van structuur, economie, handel, milieu en consumptie.

3.2.1. Structuur van de landbouw

Uit de cijfers in Tabel 3 blijkt dat Vlaanderen over zeer weinig productieve landbouwgrond beschikt per 1000 inwoners. Met slechts 9,2 are per inwoner is de productieve oppervlakte zeer beperkt. Het feit dat grond een schaars en dus duur productiemiddel is in Vlaanderen heeft geresulteerd in een zoeken naar efficiënte en intensieve productiemethoden en activiteiten om op een beperkte oppervlakte toch een rendabele landbouwactiviteit mogelijk te maken.

Tabel 3: Vergelijking van enkele structurele indicatoren van de landbouw in de EU en enkele lidstaten

	EU-27	Vl	Be	Dk	De	Fr	Nl
Landbouwoppervlakte (1000 ha)	157.414	625	1.368	2.630	16.595	27.365	1.818
Aantal landbouwbedrijven	9.067.300	23.220	36.000	37.090	262.560	393.030	52.640
Aantal dieren in GVE (x1000)	116.514	2.713	3.665	4.178	16.300	20.647	6.280
Landbouwoppervlakte/1000 inwoners (ha)	351,06	91,91	115,93	445,76	196,62	401,84	102,13
Landbouwoppervlakte per bedrijf (ha)	17,36	26,92	38,00	70,91	63,20	69,63	34,54
Veebezetting in GVE/ha landbouw	0,74	4,34	2,68	1,59	0,98	0,75	3,45
Arbeidskrachten in FTE/1000ha	49,25	59,20	38,01	18,63	28,02	25,47	86,36

Bron: eigen berekening op basis van LARA-rapport, 2024

Onze landbouwbedrijven zijn ook gemiddeld vrij klein t.o.v. onze buurlanden. Het arbeidsintensieve karakter van veehouderij en tuinbouw verklaren dan weer het hoge aantal arbeidskrachten per ha in vergelijking met de meeste EU-landen op Nederland na.

3.2.2. Economie

Zoals kan worden afgeleid uit de cijfers in Tabel 4 resulteren het intensief gebruik van de gronden en de efficiënte productiemethoden in Vlaanderen in een hoge productie- en bruto-toegevoegde waarde per hectare. Na Nederland is de Vlaamse economische productiviteit de hoogste van de EU. Dit is vooral te wijten aan de sterke oriëntatie naar dierlijke (intensieve) productie. Enkel Denemarken kent nog een hoger aandeel van dierlijke productie in de totale productiewaarde maar dit land beschikt over een grotere oppervlakte per bedrijf en per dier.

Tabel 4: Vergelijking van enkele economische indicatoren van landbouw in de EU en enkele lidstaten

	EU-27	Vl	Be	Dk	De	Fr	Nl
Productiewaarde (miljard euro)	419,30	5,90	9,00	11,20	57,30	77,60	29,00
Intermediair verbruik (miljard euro)	238,60	4,40	6,50	8,20	36,80	45,40	18,00
Bruto toegevoegde waarde (miljard euro)	180,70	1,50	2,50	3,00	20,50	32,20	11,00
Aandeel gewassen in totaal	53%	39%	44%	34%	47%	57%	49%
Aandeel dierlijke productie in totaal	47%	61%	56%	66%	53%	43%	51%
Productiewaarde/ha (euro/ha)	2.664	9.440	6.579	4.259	3.453	2.836	15.952
Bruto Toegevoegde Waarde (BTW) /ha (Euro/ha)	1.148	2.400	1.827	1.141	1.235	1.177	6.051
BTW/bedrijf (Euro/bedrijf)	19.929	64.599	69.444	80.884	78.077	81.928	208.967
BTW/FTE (euro)	23.307	40.541	48.077	61.224	44.086	46.198	70.064

Bron: eigen berekening op basis van LARA-rapport, 2024

De Vlaamse landbouw wordt verder gekenmerkt door een hoog intermediair verbruik (kosten voor externe productiemiddelen) die ongeveer 75 % bedragen van de totale productiewaarde tegenover 56 % in de EU. Ook in Nederland is dit slechts 62%. Dit is vooral te wijten aan de oriëntatie naar dierlijke productie en dus de hoge nood aan veevoeders. Dat dit de belangrijkste oorzaak is blijkt uit de vergelijking met Denemarken waar het intermediair verbruik ook 73 % van de productiewaarde bedraagt.

Dit hoge intermediaire verbruik verklaart waarom Vlaanderen in vergelijking met Nederland zwakker scoort op bruto toegevoegde waarde per hectare. Als we de bruto toegevoegde waarde uitdrukken per bedrijf of per voltijdse arbeidskracht zien we dat we in vergelijking met de buurlanden (Fr, De, Du en Nl) vrij laag scoren. Dit is enerzijds te wijten aan de kleine oppervlakte per bedrijf maar anderzijds ook aan de relatief hoge arbeidsinzet. Aangezien de bruto toegevoegde waarde een maatstaf is voor het landbouwinkomen betekent dit dat er in Vlaanderen in vergelijking met deze landen een vrij hoge druk heerst op het inkomen van de land- en tuinbouwer.

3.2.3. Handel

Vlaanderen is een open economie met een belangrijke agro-voedingssector. Dit blijkt o.m. uit de positieve handelsbalans van +/- 7,5 miljard euro op jaarbasis voor agrovoeding (Tabel 5). Als we onze exportwaarde uitdrukken ten opzichte van de productiewaarde van de landbouw dan blijkt Vlaanderen de hoogste exportwaarde te realiseren ten opzichte van de productiewaarde van de landbouwsector, zelfs hoger dan Nederland dat in absoute cijfers wel een positievere handelsbalans heeft. Per inwoner ligt onze exportwaarde zelfs iets hoger dan Nederland.

Tabel 5: Vergelijking van enkele handelsindicatoren van de landbouw in de EU en enkele lidstaten

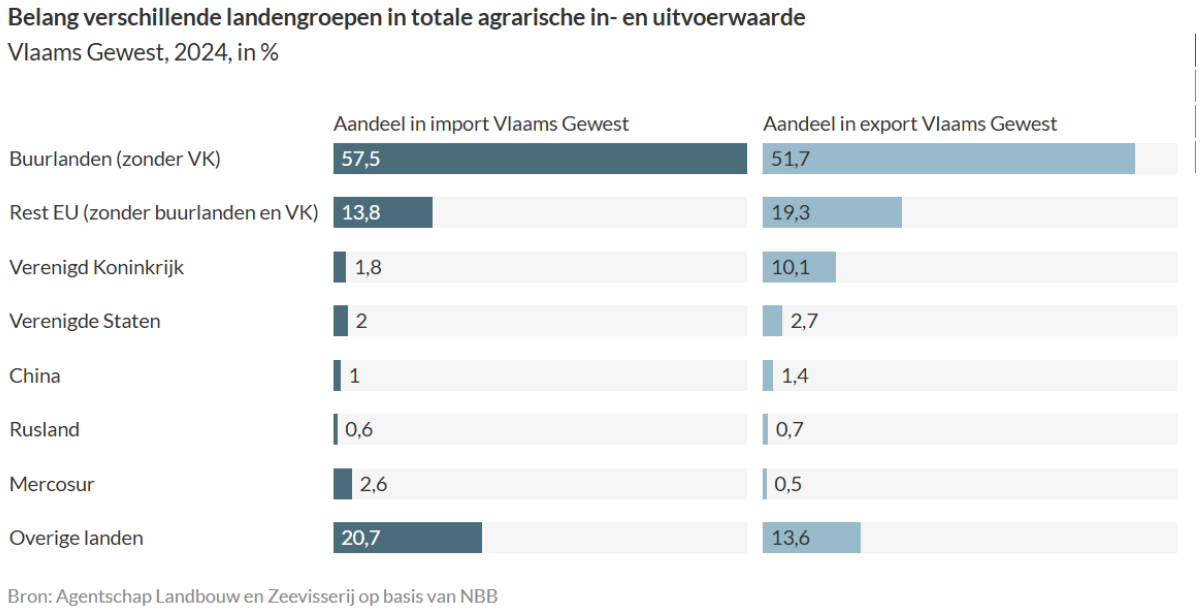
	EU-27	Vl	Be	Dk	De	Fr	Nl
Export (miljoen euro)	772.711	53.809	63.471	24.070	111.827	91.884	133.225
Import (miljoen euro)	720.814	46.353	53.680	19.669	121.860	86.109	93.318
Balans (miljoen euro)	51.897	7.456	9.791	4.401	-10.033	5.775	39.907
Export/productiewaarde van de landbouw	1,84	9,12	7,05	2,15	1,95	1,18	4,59
Export per inwoner (euro)	1.723	7.913	5.378	4.079	1.324	1.349	7.484
Import per inwoner (euro)	1.607	6.816,6	4.549	3.333	1.444	1.264	5.242
Balans per inwoner (euro	115	1.096	829	746	-119	85	2.242

Bron: eigen berekening op basis van LARA-rapport, 2024

Daartegenover staat dat we mede als belangrijk doorvoerland ook meer invoer hebben aan agro-voedingsproducten per inwoner, hetgeen maakt dat onze handelsbalans per inwoner met 1.096 euro slechts de helft bedraagt van de handelsbalans per inwoner in Nederland (2.242 euro).

De agro-voedingssector is verantwoordelijk voor ongeveer 23 % van onze totale exportwaarde. Deze hoge exportgerichtheid heeft natuurlijk te maken met de centrale ligging in Europa. Het grootste deel van onze export gaat immers zoals blijkt uit Figuur 5 naar onze buurlanden (in een straal van +/- 500 km). We kunnen Europa dan ook beschouwen als onze thuismarkt. Anderzijds is extra-EU export door onze ligging nabij havens ook niet onbelangrijk zeker voor een aantal specifieke producten zoals aardappelen (of de afgeleide producten), peren of het vijfde kwartier in de dierlijke productie. Deze export is vraag gedreven en zeker niet het gevolg van exportsubsidies of andere ondersteuningsmechanismen.

Figuur 5:

Bron: Agentschap Landbouw en Zeevisserij op basis van NBB

3.2.4. Milieu-indicatoren

De hoge intensiteit van de Vlaamse landbouw komt met een prijs op vlak van milieudruk. Dit komt tot uiting via verschillende indicatoren zoals een hoge inzet van synthetische meststoffen en dan voornamelijk stikstof, hoge inzet van gewasbeschermingsmiddelen, energie en hoge uitstoot aan broeikasgassen. Deze cijfers houden bij gebrek aan vergelijkende gegevens met andere landen dan nog geen rekening met andere milieueffecten zoals bemesting van dierlijke oorsprong of ammoniak- en andere emissies.

Kijken we naar de (economische) efficiëntie van de gebruikte inputs, dan blijkt dit voor synthetische meststoffen te resulteren in een hoge productiewaarde per eenheid stikstof en fosfor (hoewel ook voor deze indicatoren Nederland beter scoort) maar voor gebruik van energie en broeikasgassen scoren we laag per oppervlakte-eenheid in vergelijking met de andere EU-lidstaten en voor broeikasgassen zelfs t.o.v. Nederland. Gegeven dat broeikasgassen vooral afkomstig zijn uit dierlijke productie kunnen we ook kijken naar de uitstoot per GVE. Dan blijken we wel beter te scoren en zelfs iets beter dan Denemarken, Nederland en de rest van de EU (merk op dat het cijfer voor België als geheel nog lager ligt wat dus betekent dat Wallonië op dit vlak nog beter scoort). Ondanks de hoge efficiëntie van het middelengebruik blijft de milieu-impact voor onze Vlaamse landbouw hoog en zijn er belangrijke inspanningen nodig willen we voldoen aan een aantal EU-regels en binnen de ecologische grenzen blijven. Hoewel uit tijdreeksen blijkt dat er de voorbije jaren op een aantal indicatoren vooruitgang is geboekt blijft milieuduurzaamheid een uitdaging voor de Vlaamse landbouw.

Tabel 6: Vergelijking van enkele milieu-indicatoren van landbouw in de EU en enkele lidstaten

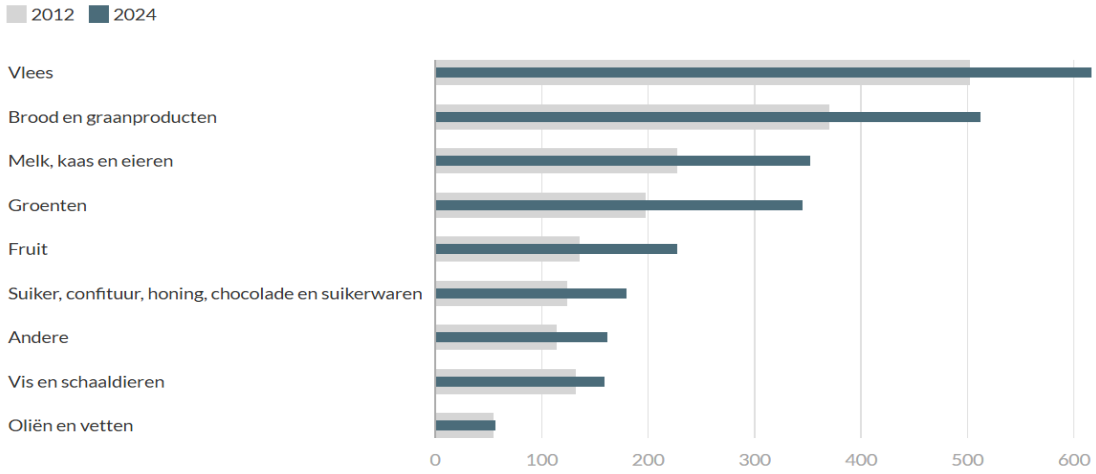
	EU-27	Vl	Be	Dk	De	Fr	Nl
Kunstmest N (kg/ha)	62,7	119,5	112,1	85,6	80,9	77,7	118,1
Kunstmest P (kg/ha)	7,32	2,76	4,27	5,61	5,29	6,95	2,73
Productiewaarde N (euro/kg)	42	79	59	50	43	37	135
Productiewaarde P (euro/kg)	364	3.422	1.542	758	652	408	5.850
Gewasbescherming (kg/ha)		3,84	4,06	1,13	2,94	2,54	5,14
Energieverbruik landbouw (1000TJ)	1187	32	36	23	150	175	166
Uitstoot broeikasgassen (miljoen eenheden)	387,4	7,7	9,4	12,1	56,3	66,2	18,0
Energieverbruik/ha (TJ.ha)	7,54	51,58	26,63	9,00	9,06	6,42	91,45
Broeikasgas/ha (Ton/ha)	2,46	12,32	6,87	4,60	3,39	2,42	9,90
Productiewaarde/energie (euro/J)	353	183	247	473	381	441	174
Productiewaarde/broeikaseenheid (euro/ton)	1,08	0,77	0,96	0,93	1,02	1,17	1,61
Ton broeikasgas/GVE	3,32	2,84	2,56	2,90	3,45	3,21	2,87

Bron: eigen berekening op basis van LARA-rapport, 2024

3.2.5. Consumptie

Om de structuur van onze landbouw goed te begrijpen is het ook belangrijk om naar de consumptie te kijken. Zoals uit Figuur 6 kan worden afgeleid bleef het Vlaamse dieet de voorbije tien jaar vrij stabiel met de hoogste uitgaven voor vlees. Uitgaven aan groenten zijn relatief wel sterker gestegen maar van een echte eiwitshift is toch niet echt sprake. Dit wordt nog beter geïllustreerd door Figuur 7 waaruit blijkt dat de totale vleesconsumptie (cijfers statbel) vrij constant bleef in de tijd (schommelend rond de 73 kg per hoofd van de bevolking). De GFK-cijfers geven wel een daling van het thuisverbruik tot 2019 waarna weer een kentering is opgetreden (waarschijnlijk als gevolg van de COVID-crisis waarbij meer aan huis werd gegeten). Uit een EU forecast-studie (Figuur 8) blijkt dat men ook in Europa geen grote verschuivingen verwacht op vlak van de verhouding tussen de verschillende vleessoorten naar de toekomst toe (zie forecast EU Agricultural outlook 2024- 2035).

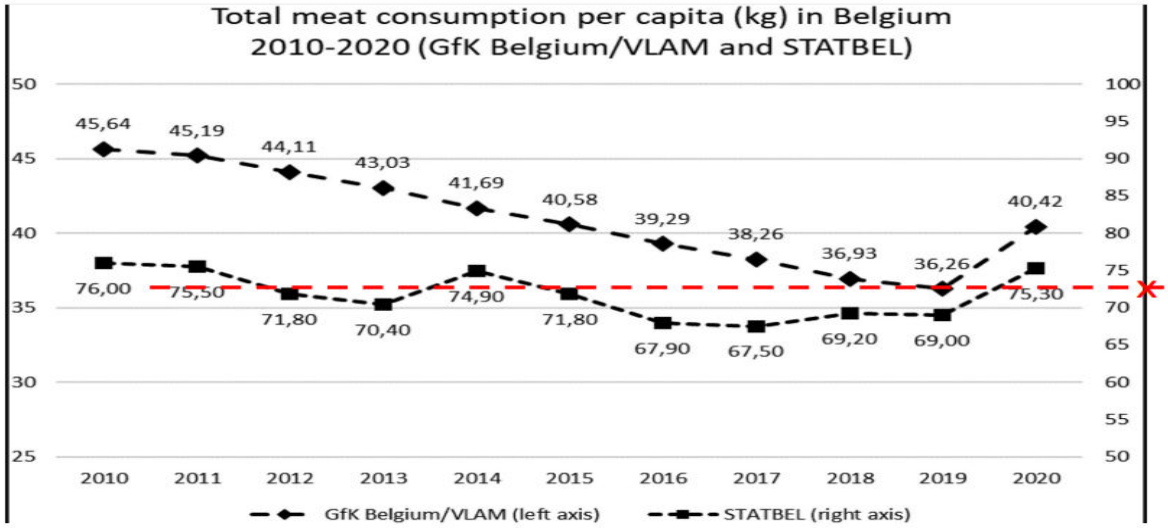
Figuur 6: Evolutie van de consumptie-uitgaven in Vlaanderen 2012-2024

Noot: de gegevens opgenomen in de figuur zijn schattingen gebaseerd op een enquête. Daardoor moet rekening gehouden worden met een onzekerheidsmarge. Zie: 'Meer info over definities en bronnen'.

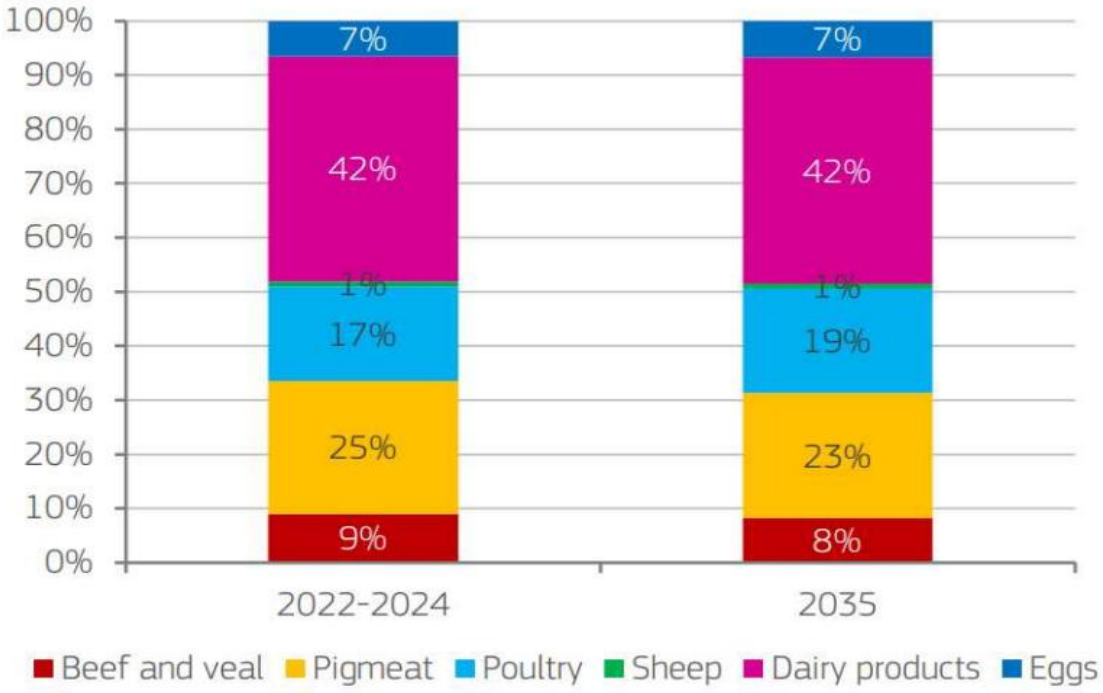
Bron: Huishoudbudgetonderzoek Statbel, bewerking Statistiek Vlaanderen

Figuur 7: Evolutie van het vleesverbruik per hoofd van de bevolking in België

Source: Dagevos, Verbeke (2022), *Meat Science* **192**

Figuur 8: Voorspelling van het relatief aandeel van dierlijke producten in totale uitgaven aan dierlijke producten in de EU

Bron: EU-forecast-studie

3.2.6. Conclusies

Samenvattend kunnen we op basis van bovenstaande analyse het volgende concluderen:

- De Vlaamse landbouw gebruikt als gevolg van de lage beschikbare landbouw-oppervlakte per inwoner deze gronden zo intensief mogelijk via een sterke oriëntatie naar (intensieve) veehouderij en tuinbouw. Dit resulteert in hoge opbrengsten per hectare.
- In vergelijking met andere belangrijke landbouwlanden in de EU zijn de Vlaamse land- en tuinbouwbedrijven relatief klein. Anderzijds is de arbeidsinzet per hectare groot in vergelijking met de meer extensieve systemen in andere landen.
- De Vlaamse landbouw is in hoge mate efficiënt zoals blijkt uit de hoge productiewaarde per hectare. Ook de efficiëntie per eenheid gebruikte meststoffen is relatief hoog.
- De Vlaamse landbouw is sterk gericht op dierlijke productie wat blijkt uit het hoge percentage van productiewaarde die voortkomt uit deze sector. Dit vertaalt zich in een hoge veebezetting per hectare wat natuurlijk de nodige druk zet op het milieu.
- Ondanks feit dat de Vlaamse landbouw vrij goed op scoort vlak van relatieve milieudruk (i.e. per productie-eenheid) is er een probleem wat betreft absolute milieudruk (i.e. per oppervlakte-eenheid) en in het bijzonder op vlak van energie-efficiëntie en broeikasgasefficiëntie.
- De Vlaamse landbouw heeft een hoge productiewaarde per hectare maar is meer dan in andere landen afhankelijk van externe intermediaire inputs, mede als gevolg van de sterke positie van de dierlijke productiesector. Ondanks het feit dat de toegevoegde waarde per hectare hoog is, is de toegevoegde waarde per bedrijf en per arbeidskracht als gevolg van de kleinere bedrijven en de relatief hoge arbeidsinzet vrij laag. Dit wijst erop dat het landbouwinkomen in Vlaanderen sterker onder druk staat dan in andere landen.
- De Vlaamse agro-voedingssector is een belangrijke pijler van de Vlaamse economie en is mede door de relatief kleine binnenlandse afzetmarkt sterk exportgericht, zij het vooral naar buurlanden en EU. Export naar derde landen speelt in op een concrete marktvraag naar Vlaamse producten in de ontvangende landen en is niet het gevolg van exportsteun.
- Uit analyses van de VLAM blijkt dat het uitgavenpatroon aan voeding van de Vlaamse consument vrij constant blijft in de tijd en dat er nog geen sprake is van een echte eiwitshift. Wel hecht de consument belang aan smaak en afkomst. Daartegenover staat een lage bereidheid om een meerprijs te betalen voor (boven)wettelijke eisen

4. Uitdagingen en reactievermogen

De vorige sectie maakt een analyse van de Vlaamse landbouw op basis van een aantal kerncijfers. Belangrijk voor een visie is ook te kijken naar welke uitdagingen op de landbouw afkomen en welke troeven of zwakheden landbouw heeft om hierop te reageren. Deze werden in kaart gebracht tijdens de verschillende sectorfora aan de hand van de zogenaamde DESTEP-methode. Deze methode kijkt naar de externe en interne omgevingsfactoren die bepalend zullen zijn voor de toekomstige evolutie en dit voor 6 dimensies: met name de Demografische, Economische, Sociaal-culturele, Technologische, Ecologische en de Politieke dimensie. Tijdens de sectorfora hebben stakeholders en landbouwers vertrouwd met de sectoren via rondetafel discussies per dimensie eerst de opportuniteiten en bedreigingen geïdentificeerd en vervolgens de sterkten en zwakten van de sector om op deze uitdagingen te reageren. De neerslag van dit proces is integraal en uitgebreid gedocumenteerd en publiek beschikbaar via de voor deze oefening gecreëerde website (https://www.salv.be/salv/pagina/vlaamse-landbouwvisie-2030-2050). Gelieve deze dan ook te consulteren voor meer uitleg en achtergrond bij de verkorte weergave in onderstaande tabellen en tekst.

In Tabel 7 zijn op basis van deze verslagen de externe en interne uitdagingen samengevat en in Tabel 8 de sterktes en zwaktes zoals aangegeven door de deelnemers aan de verschillende sessies. Deze tabellen zijn een verkorte weergave van de belangrijkste elementen uit de sectordiscussies die over de sectoren heen telkens terugkwamen. In de volgende secties volgt per DESTEP-dimensie meer uitleg bij deze tabellen via een bespreking van de kernbevindingen en een overzicht van drijvende krachten en hun implicaties voor de visie.

Tabel 7: Externe en interne uitdagingen per DESTEP-dimensie

Thema	Externe uitdagingen	Interne Uitdagingen
Demografie	• Toenemende bevolking • Toenemende diversiteit • Leeftijdspiramide bevolking • Verstedelijking • Bevolkingsdichtheid en druk op open ruimte	• Veroudering landbouwbevolking • Opvolgingsproblematiek • Veranderende eetgewoonten • Kennisbehoud (levenslang leren)
Economie	• Deglobalisering en handelsbelemmeringen • Marktmacht retailsector • Toegang tot grond • Groei bio-economie	• Prijsvorming • Prijzen van inputs (energie, …) • Financiering bedrijven • Ketenwerking (consolidaties in keten) • Toegang kapitaalmarkt
Sociaal-cultureel	• Gezonde voeding • Burger-consumenten paradox • Toenemende vraag naar ‘gemak’ • Multifunctionaliteit platteland	• Ruimtelijke ordening • Welzijn van de landbouwer • Sociale isolatie • Maatschappelijk imago • Dierenwelzijn
Technologie	• Digitalisering en data-uitwisseling • Biotechnologie en genetica • Robotisering	• Digitale kennis • Kostprijs technologie • Arbeids- en energiekosten • Eigenaarschap data • Buitenlandse afhankelijkheid technologie en genetica
Ecologie	• Vervuiling en druk op natuurlijke grondhulpbronnen • Klimaatverandering • Circulariteit • Grasland-akkerland verhouding • CO2-vastlegging	• Kennis agro-ecologische technieken • Ziektedruk • Ontbreken alternatieve middelen (gewasbescherming) • Regelgeving inzake circulariteit
Politiek-juridisch kader	• Vergunningenkader • Onderlinge tegenspraak in regels • Verkokering controles • Administratieve lasten • Subsidieregelingen	• Vertaling van regelgeving naar praktijk • Beperkte schaal bedrijven • Gebrek aan kennis over regelgeving en ondersteuningsmogelijkheden • Conservatisme

Tabel 8: Sterktes en zwaktes van de Vlaamse landbouw per DESTEP-dimensie

Thema	Sterktes	Zwaktes
Demografie	• Voeding is basisproduct • Veel kennis en ervaring in landbouw • Goed toegankelijk (naschools) onderwijs • Gedrevenheid van (familiale) boeren • Kansen voor laaggeschoolde arbeid en sociale tewerkstelling	• Gebrekkige opvolging • Uitstroom van kennis • Dure overnames • Vinden van seizoenarbeiders • Grootte en relevantie (kleinere) subsectoren voor onderzoek en investeerders
Economie	• Sterke uitgebouwde toelevering en afzetkanalen • Grote diversiteit van activiteiten, bedrijven, productie- en bedrijfssystemen • Goede productieomstandigheden • Centrale ligging en havens • Kostenbeheersing via schaal en specialisatie	• Bederfbare producten en bulkproductie (weinig differentiatie) • Prijsnemer en prijsvariabiliteit (gevaar van specialisatie) • Landbouw is zwakke schakel in keten • Individuele belangen beperken collectieve afzetorganisaties • Afhankelijkheid van externe grondstoffen • Hoge grondprijzen en arbeidskosten
Sociaal-cultureel	• Kwaliteit en nutritionele waarde • Dicht bij consument • Hoge koopkracht • Diversiteit in afzet- en belevingsmodellen • Landbouw draagt bij tot gezonde leefomgeving	• Hoge werkdruk • Lage kennis bij bevolking over landbouw • Lage bereidheid betalen voor meerwaarde • Conflicten met omwonenden (hinder)
Technologie	• Hoge innovatiecultuur • Sterk wetenschappelijk onderzoek en ecosysteem • Goede dienstverlening toelevering • Kennisvoorsprong t.o.v. andere landen door ligging	• Regelgevend kader (bio)technologie • Afhankelijkheid externe providers • Trage erkennings- en goedkeuringsprocedures • Kleine schaal bemoeilijkt innovatie • Grootte en relevantie (kleinere) subsectoren • Lange terugverdientijden (lock-in) • Samenwerking en data-deling
Ecologie	• Groeiende duurzaamheidskennis • Aanvaarding agro-ecologische praktijken • Meten is weten (veel data) • Groeiende circulariteit (water, energie, mest, voeder) • Valorisatie reststromen	• Klimaatafhankelijkheid • Sterke ruimtelijke verweving met natuur • Dalende bodemkwaliteit en beschikbaarheid water • Hoge veebezetting • Veel externe inputs • Lage vergoeding natuurbeheer

Politiek-juridisch kader	• Sterk kwaliteitscontrolesysteem en hoge voedselveiligheid • Ruimtelijke bescherming • Sterk middenveld • Voedselzekerheid en –autonomie op agenda	• Kwetsbare open economie • Ongelijk speelveld • Electoraal kleine sector • Lange goedkeuringsprocedures • Weinig experimenteerruimte voor bedrijven (administratie en regelgeving)

4.1. Demografische dimensie

Kernbevindingen: vraag, instroom en continuïteit

De verwachte bevolkingsgroei en de veranderende samenstelling van de bevolking worden gezien als structurele factoren die de vraag naar voeding blijven aandrijven. Tegelijk wordt gewezen op onzekerheid over toekomstige consumptiepatronen en voedingsadviezen. Men verwacht een stijgende vraag naar voeding in het algemeen en plantaardige grondstoffen in het bijzonder zeker als naar de toekomst toe nog meer nadruk wordt gelegd op gezonde voeding. De veranderende samenstelling en geleidelijke veroudering van de bevolking zullen ook leiden tot veranderende eetpatronen. De Vlaamse landbouw beschikt over vruchtbare bodems, sterke kennis en nabijheid van koopkrachtige consumenten en verwerkende industrie, wat kansen biedt om hierop in te spelen.

Binnen de sector zelf vormt de demografische evolutie van de landbouwers een belangrijk systeemrisico. Vergrijzing, beperkte instroom en moeilijke bedrijfsovernames zetten de continuïteit onder druk. De uitstroom van land- en tuinbouwers betekent niet alleen verlies aan productiecapaciteit, maar ook aan kennis, ervaring en sociaal weefsel op het platteland. Toegang tot arbeid – zowel vaste als seizoensarbeid – is een belangrijk knelpunt.

De land- en tuinbouw wordt gekenmerkt door een uitgesproken diversiteit aan bedrijfsmodellen, schaalgroottes en teeltsystemen. Die diversiteit wordt niet als overgangsfase gezien, maar als een structurele sterkte van de sector. Hoogtechnologische bedrijven bestaan naast gemengde, nichegerichte, biologische en agro-ecologische modellen.

De vraag wat er gebeurt met bedrijfslocaties van stoppende landbouwers – hergebruik, leegstand of functiewijziging – wordt als een ruimtelijk en maatschappelijk belangrijk knelpunt gezien, zeker gezien uitdijende verstedelijking en claims van andere sectoren op de open ruimte.

Drijvende krachten

- Bevolkingsgroei en veranderende samenstelling van de consumentenvraag
- Wijzigende rol van zuivel, dierlijke en plantaardige producten in een gezond en betaalbaar voedingspatroon
- Vergrijzing en versnelde uitstroom van land- en tuinbouwers
- Structurele afhankelijkheid van seizoensarbeid
- Kritische massa in productie en verwerking
- Kritische onzekerheden
- Evolutie van consumptie binnen toekomstige voedingsrichtlijnen
- Aantrekkelijkheid van het beroep voor jonge en zij-instromende landbouwers

- Structurele beschikbaarheid en betaalbaarheid van arbeid
- Ruimtelijke en economische toekomst van bedrijfssites van stoppers

Implicaties voor de landbouwvisie

De demografische dimensie maakt duidelijk dat de landbouwvisie niet alleen over productievolume gaat, maar ook over continuïteit, overdraagbaarheid en ruimtelijke verankering. Zonder perspectief op instroom en opvolging dreigt een structurele erosie van de sector, los van marktvraag of ecologische randvoorwaarden. Toegang tot grond en een aangepast kader voor bedrijfsopvolging en vennootschapsvormen zijn dan ook bepalend voor de lange termijn verankering. Voor een aantal sectoren is ook toegang tot seizoensarbeid een belangrijke factor, mede gezien de verwachte schaalvergroting.

4.2. Economische dimensie

Kernbevindingen: rendabiliteit, ketenwerking en hoge investeringslasten

Het organiseren van een gelijk speelveld (“level playing field”) kwam herhaaldelijk naar voren als kritische factor. Vlaamse en Europese landbouwers opereren binnen strikte milieu-, sociale en kwaliteitsnormen. Wanneer ingevoerde producten niet aan gelijkaardige voorwaarden moeten voldoen, zet dit prijzen en investeringscapaciteit onder druk. Internationale handelsakkoorden die als ongelijk worden ervaren en geopolitieke evoluties versterken deze onzekerheid. Export wordt als economische realiteit beschouwd. Vlaanderen is immers een kleine, open economie en bevindt zich in een kernregio met 300 miljoen consumenten binnen vrachtwagenafstand. Tegelijk wordt gewaarschuwd voor kwetsbaarheid door specialisatie en afhankelijkheid van bepaalde markten wat in geval van crisissen kan leiden tot grote afzetproblemen.

De Vlaamse land- en tuinbouwsector wordt gekenmerkt door sterke en geïntegreerde ketens, met efficiënte productie, verwerking en afzet. Tegelijk staat de economische leefbaarheid onder druk door lage marges, hoge investeringskosten en toenemende kapitaalintensiteit. Gewezen wordt op de zwakke onderhandelingspositie van de landbouwsector in deze ketens. Landbouw is vaak een prijsnemer die alle volatiliteit en risico’s eigen aan biologische processen moet opvangen of doorgerekend krijgt.

Bedrijfsovernames worden steeds moeilijker, vooral door grondprijzen en onzekerheid over het toekomstige beleidskader. Deelnemers benadrukken dat economische leefbaarheid geen losstaand doel is, maar een voorwaarde om te kunnen investeren in verduurzaming. Zonder stabiele inkomens en een voorspelbare context verschuift het debat van transitie naar crisisbeheer. Internationale marktdynamiek en geopolitieke ontwikkelingen versterken die onzekerheid.

De landbouwsector produceert veelal bulkgrondstoffen met beperkte differentiatie. Samenwerking in producentenorganisaties en coöperaties wordt gezien als hefboom om risico’s te delen en meerwaarde te creëren, maar individualisme en beperkte financiering van samenwerkingsverbanden blijven aandachtspunten. Ook een betere samenwerking doorheen de keten werd aangekaart om duurzaamheidsinspanningen, en de kosten, baten en risico’s ervan op een billijke manier te delen. Biologisch landbouw, korte keten en boer-burgercoöperaties bieden een uitweg voor een aantal bedrijven.

Drijvende krachten

- Wereldwijde vraag en prijsvorming op internationale markten
- Efficiëntie en schaalvoordelen binnen de keten

- Diversiteit aan bedrijfsmodellen en afzetkanalen
- Internationale handelsstromen en geopolitieke ontwikkelingen.
- Ongelijk speelveld binnen en buiten de EU
- Concentratie in toelevering, verwerking en retail.
- Grondprijs en toegang tot langdurige gebruiksrechten.
- Rendabiliteit en risicobeheer in een volatiele markt.

Kritische onzekerheden

- Langetermijnrendabiliteit
- Toegang tot betaalbare grond en financiering
- Impact van geopolitiek en handelsverstoringen
- Evolutie van import- en exportvolumes richting 2030–2050.
- Inhoud en impact van toekomstige handelsakkoorden.
- Mate waarin kosten voor duurzaamheidsinspanningen worden doorgerekend in de markt.
- Toekomst van familiale bedrijfsmodellen bij stijgende kapitaalintensiteit.
- Onverzekerbaarheid van teeltrisico's bij toenemende klimaatschokken
- Aanpassing van investerings- en steuninstrumenten aan nieuwe bedrijfsmodellen/vormen

Implicaties voor de landbouwvisie

De economische dimensie benadrukt dat een toekomstvisie rechtszekerheid en investeringszekerheid moet bieden. Zonder een stabiel kader dreigt verdere concentratie, met het risico dat vooral familiale bedrijven verdwijnen en de structurele diversiteit van de sector afneemt. De economische dimensie maakt verder duidelijk dat concurrentiekracht en rendabiliteit randvoorwaarden zijn voor elke vorm van transitie. De positie van Vlaanderen binnen Europese en mondiale markten, het gelijk speelveld en de organisatie van de keten beïnvloeden rechtstreeks de inkomensvorming. De land- en tuinbouw in het algemeen maar zeker de sierteelt is sterk internationaal georiënteerd en opereert in een competitieve markt met hoge prijselasticiteit. De positie binnen de Europese interne markt en het gelijk speelveld met derde landen beïnvloeden rechtstreeks de investeringsruimte. Transparantie in ketenverhoudingen en de mogelijkheid om duurzaamheidsinspanningen te valoriseren spelen mee in de toekomstige inkomensvorming en een toekomstbestendige marktwerking.

4.3. Sociaal-culturele dimensie

Kernbevindingen: draagvlak, legitimiteit en werkbaarheid

Vlaamse land- en tuinbouwproducten zijn sterk cultureel ingebed in Vlaamse eetgewoonten en genieten een breed maatschappelijk draagvlak als lokaal basisproduct. Tegelijk groeit de afstand tussen landbouw en samenleving. Kennis over voedselproductie neemt af, terwijl verwachtingen rond gezondheid, dierenwelzijn, milieu en transparantie toenemen. Die spanning vertaalt zich in een groeiende communicatiedruk op landbouwers. In dit kader wordt ook verwezen naar de maatschappelijke discussie rond de eiwitshift, die onzekerheid creëert over de toekomstige plaats van zuivel en dierlijke producten en de publieke perceptie over landbouw, zonder dat hierover een eenduidige richting werd vastgesteld. Landbouw wordt vaak als oorzaak van ongezonde voeding aangemerkt terwijl in principe alle door landbouw geproduceerde producten

van natuurlijke oorsprong zijn en een plaats (kunnen) hebben in een gezond dieet. Het zijn de verdere verwerking en een (overmatig) verbruik van bepaalde ingrediënten of producten die leiden tot een ongezond voedingspatroon. Positief is wel de groeiende aandacht voor gezonde, plantaardige voeding, wat kansen biedt voor plantaardige productie en tuinbouw.

Groen en planten worden ook in verband gebracht met de vraag naar maatschappelijk welzijn, stedelijke leefbaarheid en klimaatadaptatie. Dit welzijnsverhaal wordt beschouwd als een structurele opportuniteit richting 2050. Tegelijkertijd is de bereidheid van consumenten om een meerprijs te betalen voor lokale of duurzamere productie onzeker.

Intern wordt gewezen op de hoge werkdruk en het 24/7-karakter van land -en tuinbouwproductie (zeker van dierlijke sectoren en intensieve tuinbouw). Mentale belasting, werk-privébalans en maatschappelijke erkenning spelen een steeds grotere rol in de aantrekkelijkheid van het beroep. Het mentaal welzijn van landbouwers werd expliciet benoemd als onderbelicht maar essentieel. Complexe regelgeving, administratieve lasten en maatschappelijke druk wegen op de draagkracht van bedrijven.

Drijvende krachten

- Maatschappelijke normen rond duurzaamheid en dierenwelzijn
- Consumentengedrag en prijsgevoeligheid
- Communicatie en beeldvorming over landbouw

Kritische onzekerheden

- Bereidheid van consumenten om meerkosten te dragen
- Evolutie van het maatschappelijk debat rond dierlijke productie
- Werkbaarheid van het beroep voor toekomstige generaties
- Doorbraak en prijscompetitiviteit van kweekvlees

Implicaties voor de landbouwvisie

De sociaal-culturele dimensie vraagt om aandacht voor draagvlak en legitimiteit. Dierenwelzijn is daarbij een belangrijk item maar er wordt wel vastgesteld dat de burger niet echt bereid is te betalen voor hogere standaarden op dit vlak (burger-consumentenparadox). Deze dimensie wijst er ook op dat naast een duurzaamheidstransitie ook rekening moet worden gehouden met een gezondheidstransitie. Landbouw moet niet alleen gezonde producten produceren maar dient ook mee te gaan in de vraag naar een gezonder voedingspatroon. Wel wordt erkend dat dit niet enkel vanuit landbouw kan komen maar slechts in een verschuiving zal resulteren als deze roep naar een gezonder voedingspatroon zich ook weerspiegelt in een vraag vanuit industrie en consument naar meer plantaardige producten. Communicatie, educatie en erkenning zijn bijgevolg geen randzaken, maar structurele hefbomen om de land- en tuinbouw maatschappelijk te verankeren. Een positieve beeldvorming is belangrijk om instroom van jonge boeren en boerinnen mogelijk te houden. Mentaal welzijn en de impact van een hoge werkdruk worden nog te vaak onderbelicht.

4.4. Technologische dimensie

Kernbevindingen: innovatie en systeemkeuzes

De sector beschikt over een sterke kennisbasis en een hoge bereidheid tot innovatie. Digitalisering, robotisering, dronetechnologie, automatisering en nieuwe productiesystemen bieden kansen om efficiëntie te verhogen, arbeid te verlichten en emissies te reduceren. Tegelijk leeft de bezorgdheid over hoge investeringsdrempels, lock-ins en trage erkenningsprocedures. Precisielandbouw, agro-ecologische en regeneratieve praktijken, datagedreven waterbeheer en geïntegreerde gewasbescherming kunnen het inputgebruik reduceren en zorgen voor een betere bodemgezondheid en waterbeheer. Nieuwe veredelingstechnieken (NGT) bieden perspectief op klimaat-robuustere rassen met minder afhankelijkheid van gewasbeschermingsmiddelen.

Tegelijkertijd groeit de afhankelijkheid van technologie en buitenlandse leveranciers. Hoge investeringskosten verhogen de kapitaaldruk en leiden tot schaalvergroting. Digitalisering vergt toenemende inter-connectiviteit in de keten, wat vertrouwen en duidelijke afspraken rond data-eigenaarschap vergt. Systeemkwetsbaarheid (zoals netwerkuitval, energievoorziening) vormt een bijkomende risico.

In de discussie wordt technologie niet gezien als tegengesteld aan duurzaamheid, maar als mogelijke hefboom, op voorwaarde dat ze ingebed is in een systeembenadering. Oplossingen die één probleem verlichten maar elders nieuwe knelpunten creëren, worden als risicovol beschouwd. De sector hecht sterk belang aan behoud van de diversiteit aan bedrijfsmodellen: van ambachtelijke nicheproducent en biologische landbouwers tot geïntegreerde wereldspelers. Deze diversiteit wordt als structurele sterkte gezien.

Drijvende krachten

- Technologische vooruitgang (sensoren, robotisering, automatisering)
- Nieuwe genetische technieken en veredeling
- Digitalisering en datagedreven bedrijfsvoering
- Innovatie in bodembeheer en regeneratieve systemen
- Nood aan arbeidsbesparing en efficiëntie
- Innovatie in productiesystemen en verwerking

Kritische onzekerheden

- Maatschappelijke en juridische aanvaarding van technologie
- Terugverdientijden en investeringsrisico's
- Toegang tot data en eigenaarschap
- Toelatingskaders en snelheid van EU-regelgeving rond NGT.
- Beschikbaarheid van effectieve alternatieven voor teeltverzorging bij afbouw van fyto-middelen.
- Mate van technologische afhankelijkheid van niet-Europese spelers.
- Economische haalbaarheid voor kleine en middelgrote bedrijven

Implicaties voor de landbouwvisie

De technologische dimensie wijst op de nood aan technologie neutrale, effectgerichte kaders die innovatie mogelijk maken zonder bedrijven vast te zetten in onomkeerbare keuzes. De technologische dimensie bevestigt dat innovatie een belangrijke hefboom kan vormen voor duurzaamheid, maar ingebed moet worden in een breder systeemperspectief. Data-governance, toegankelijkheid van technologie en maatschappelijke positionering van biotechnologie bepalen mee de strategische autonomie van bedrijven. Investeringen in technologie vragen aandacht voor schaal, samenwerking en vermijdbare afhankelijkheden.

4.5. Ecologische dimensie

Kernbevindingen: grenzen, draagkracht en adaptatie

Ecologische randvoorwaarden vormen een fundamenteel kader voor de toekomst van de sector. Klimaatverandering, waterbeschikbaarheid, bodemkwaliteit en biodiversiteit zijn structurele parameters. Klimaatverandering wordt beschouwd als een structurele gamechanger. De sector is deel van de oplossing (koolstofopslag, agro-biodiversiteit, buffering, groeninfrastructuur) maar anderzijds sterk kwetsbaar voor droogte, waterstress, stormregens en nieuwe plagen.

Waar enerzijds wordt gewezen op de nood aan explicietere doorrekening van ecologische grenzen worden anderzijds studies aangehaald waaruit blijkt dat landbouw om voldoende voedsel te produceren een hoger ruimtegebruik zou nodig hebben bij strikte toepassing van deze grenzen hetgeen dan weer een daling van de ruimte voor natuur zou impliceren.

Vlaanderen wordt gezien als een regio met gunstige omstandigheden voor land- en tuinbouw, onder meer door het klimaat en de goede bodemgesteldheid. De sector erkent de noodzaak tot verduurzaming, maar stelt dat strengere normen enkel houdbaar zijn bij een gelijk speelveld. Naast technologische optimalisatie krijgt ook een meer systeemgerichte benadering aandacht. Principes zoals robuuste rotaties, versterking van bodemgezondheid, het sluiten van kringlopen en reductie van externe inputafhankelijkheid worden gezien als mogelijke hefbomen om meerdere uitdagingen tegelijk aan te pakken (bodemkwaliteit, waterbeheer, klimaatweerbaarheid en economische kwetsbaarheid). Deze benadering is een mogelijke ontwikkelingsrichting binnen de bredere verduurzaming van de sector.

De landbouwsector heeft al belangrijke stappen gezet in efficiëntie en emissiereductie per eenheid product. Een kritische factor hierbij zijn de emissies en veebezetting per hectare. Een steeds terugkerende vraag tijdens de discussies was de nood aan een heldere operationalisering van ecologische grenzen (bv. in termen van maximale veebezetting). Zonder gedeeld referentiekader dreigt polarisatie en verlies aan vertrouwen.

Circulariteit werd als kernsterkte van de varkens- en rundveehouderij benoemd: valorisatie van reststromen uit de voedingsindustrie, vierkantsverwaarding van het dier en nutriëntenrecuperatie. Ook in andere sectoren is aandacht voor circulariteit en recyclage van grondstoffen.

Voor de intensieve en serre-gebonden sectoren is het energievraagstuk fundamenteel. Energie vormt niet alleen een kostenfactor, maar een strategische vestigings- en concurrentiefactor. De toekomstige beschikbaarheid, betaalbaarheid en herkomst van energie zal meebepalen hoe en waar productie kan plaatsvinden. De sector staat voor een structurele transitie richting fossielvrije energiebronnen, maar de haalbaarheid verschilt sterk per subsector en per

bedrijfsgrootte. Warmtekoppeling, geothermie, restwarmte van industrie of datacenters, elektrificatie en lokale energieclusters worden genoemd als mogelijke pistes. Dit impliceert mogelijk ook ruimtelijke heroriëntatie of clustering in de nabijheid van energie- of warmtebronnen.

Tegelijk blijft de reductie van gewasbeschermingsmiddelen een dominante transitie-as. Binnen de sector worden verschillende teeltsystemen naast elkaar ontwikkeld. De verdere evolutie richting 2050 wordt gezien als een proces van wederzijdse kruisbestuiving tussen gangbare en biologische systemen, waarbij bedrijven in verschillende snelheden en modellen kunnen bijdragen aan de transitie. Het ontwikkelingspad van biologische bedrijven levert ervaring op met gesloten kringlopen, weerbare rassen en directe klantrelaties, met een voordeel op vlak van systeeminnovatie, marktpositionering en communicatie rond duurzaamheid.

Waterbeschikbaarheid is eveneens een sleutelthema: zowel droogte als wateroverlast vragen buffering en slimme irrigatie. Er wordt gewezen op tegenstrijdige regelgeving waarbij efficiëntere technieken worden aangemoedigd, maar vergunningen voor waterinfrastructuur uitblijven.

Een terugkerend knelpunt is het gebrek aan reglementaire experimenteerruimte. Innovaties zoals laagvolumesystemen, drones, bio-controle, nieuwe energietechnieken, gebruik van koolstofrijke reststromen, … botsen op trage toelatingsprocedures, waardoor de sector soms in een grijze zone opereert.

Drijvende krachten

- Klimaatverandering en toenemende weerextremen
- Europese milieudoelstellingen
- Circulaire samenwerking en reststroomvalorisatie
- Beschikbaarheid en kwaliteit van bodem en water.
- Afbouw van gewasbeschermingsmiddelen.
- Energietransitie en afbouw van fossiele brandstoffen
- Volatiliteit van energieprijzen

Kritische onzekerheden

- Definitie en operationalisering van ecologische grenzen
- Tempo en impact van klimaatverandering
- Beschikbaarheid van water en grondstoffen
- Ruimtelijke impact van milieudoelstellingen.
- Beschikbaarheid van werkbare, effectieve alternatieven voor bestaande praktijken.
- Toegang tot betaalbare en betrouwbare hernieuwbare energie
- Mogelijkheid tot aansluiting op warmtenetten of restwarmtestromen
- Ruimtelijke inpassing van energie-intensieve serreclusters

Implicaties voor de landbouwvisie

De ecologische dimensie bevestigt dat ecologische grenzen mee het kader vormen voor de toekomst van de sector, maar dat hun invulling duidelijk, coherent en haalbaar moet zijn om richting te geven in plaats van verlamming te veroorzaken. Systeemgerichte benaderingen en

technologische innovatie worden daarbij niet als tegenpolen gezien, maar als complementaire bouwstenen. De verdere ontwikkeling van diverse teeltsystemen, waaronder biologische en andere systeemgerichte benaderingen, draagt bij aan de aanpassingscapaciteit van de sector binnen de ecologische grenzen. Echter, als natuurlijke afvloei en technologische oplossingen niet het gewenste resultaat m.b.t. ecologische draagkracht opleveren, mag afbouw van de veestapel geen taboe zijn. Voor teelten onder glas vormt energie een strategische vestigingsfactor, wat de ruimtelijke organisatie van deze sector kan hertekenen.

4.6. Politiek-juridische dimensie

Kernbevindingen: rechtszekerheid en governance

Deelnemers aan de sectorsessies benadrukken unaniem het belang van rechtszekerheid op lange termijn. Vergunningsonzekerheid, beleidsincoherentie en hoge regeldruk ondermijnen investeringsbereidheid en toekomstvertrouwen. Veelvuldige wijzigingen in vergunningen- en regelgevingskaders ondermijnen langetermijnplanning. Incoherentie tussen verschillende beleidsdomeinen (bv. stikstof versus koolstof of emissiereductie versus dierenwelzijn) en tussen regio's worden als problematisch ervaren. De sector vraagt geen deregulering, maar voorspelbare en coherente regelgeving met voldoende implementatietijd. Rechtszekerheid is cruciaal voor investeringen in gebouwen, installaties, technologie en verduurzaming.

Trage beleidsvorming en lange vergunningsprocedures worden als fundamentele rem ervaren. Er is nood aan een overheid die sneller schakelt en meer praktijkkennis opbouwt. De reflectie benadrukt de verschuiving van een controlerende naar een stimulerende overheid, met erkenning van pioniers en early adopters.

Daarnaast leeft de vrees dat een verdere "nationalisering" van Europese kaders (GLB) kan leiden tot enerzijds gold plating en anderzijds marktverstoring, omdat er terug een ongelijk speelveld zou ontstaan indien steunbedragen tussen EU-landen kunnen verschillen bij nationalisering van budgetten en onvoldoende regelgeving in verband met afscherming van de eigen markt, terwijl het belang van voedselzekerheid en strategische autonomie in een geopolitiek instabiele context toeneemt.

Drijvende krachten

- Europese regelgeving en geopolitiek
- Publieke verwachtingen en maatschappelijke druk
- Institutionele keuzes rond landbouw en ruimte
- Vergunningskaders en ruimtelijke ordening
- Stabiliteit en voorspelbaarheid van regelgeving.
- Coherentie tussen beleidsdomeinen.
- Administratieve lasten
- Toenemende compliance-eisen vanuit handel en kredietverlenende instanties
- Groei van private standaarden en labels

Kritische onzekerheden

- Vergunningsbeleid na 2030
- Beleidscontinuïteit richting 2050

- Invulling van voedselzekerheid en autonomie
- Evolutie van nationale invulling binnen EU-kaders: Gold-plating en verschil in interpretatie tussen regio's.
- Evenwicht tussen belonings- en sanctioneringsmechanismen
- Harmonisatiegraad van regelgeving binnen Europa

Implicaties voor de landbouwvisie

De politiek-juridische dimensie benadrukt het belang van rechtszekerheid en beleidscoherentie. Werkbare en geharmoniseerde regels binnen Europa bepalen de speelruimte. Stabiliteit in vergunningen, rapporteringsverplichtingen en keteneisen beïnvloeden rechtstreeks de investeringsbereidheid en het toekomstvertrouwen van bedrijven.

4.7. Conclusies uit de DESTEP-oefening

Over alle DESTEP-dimensies heen komt één centrale bezorgdheid naar voren: hoe kan de Vlaamse land- en tuinbouwsector richting 2050 leefbaar blijven binnen ecologische grenzen, zonder het economisch en sociaal draagvlak te ondergraven? Er is een brede consensus over de wil tot verduurzaming en samenwerking in de keten. Tegelijk blijven onzekerheden bestaan over tempo, schaal en beleidskeuzes. De discussie wijst op de nood aan een visie die richting geeft zonder vast te pinnen, die rechtszekerheid biedt zonder flexibiliteit te verliezen, en die ecologische grenzen ernstig neemt zonder de sector perspectief te ontnemen.

Uit de collectieve reflectie komen volgende centrale uitdagingen naar voren:

- Duurzaamheid versus concurrentiekracht: strengere ecologische normen zijn wenselijk, maar enkel houdbaar bij een gelijk speelveld, zeker in Europa, en een billijke verdeling van kosten, risico's en baten doorheen de keten.
- Technologische intensivering versus weerbaarheid en autonomie: innovatie en hightech oplossingen verhogen efficiëntie, maar kunnen tegelijk afhankelijkheid, kapitaaldruk en kwetsbaarheid vergroten terwijl systeemgerichte benaderingen zoals regeneratieve landbouw die inzet op bodemkwaliteit, teeltrotaties en inputreductie, risico's inhouden op vlak van afzetmarkt en opbrengsten (mede als gevolg van invloed op kwaliteit van de producten).
- Energietransitie versus ruimtelijke verankering: de omschakeling naar fossielvrije energie maakt energie en warmte een structurele vestigingsfactor, wat kan leiden tot clustering rond geothermie, warmtenetten of restwarmtebronnen, met impact op ruimtelijke ordening en bedrijfsstructuur.
- Exportgerichtheid versus strategische zelfvoorziening en territoriale verankering: de mate waarin de Vlaamse land- en tuinbouw zich richt op wereldmarkten dan wel op intra-Europese of regionale voedselvoorziening. Algemeen wordt wel gesteld dat autarchie geen goed idee is.
- Bulkproductie versus kwaliteitsdifferentiatie: Internationale competitiviteit staat naast de ambitie om sterker in te zetten op identiteit, kwaliteit en meerwaarde.
- Schaalvergroting versus diversiteit van bedrijfsmodellen: stijgende grond- en investeringskosten zetten familiale en gemengde modellen onder druk.

- Relatieve efficiëntie per kg product versus totale omgevingsimpact: Emissiereductie per eenheid product volstaat niet zonder aandacht voor ruimtelijke druk en lokale leefomgeving

De toekomst zal bepaald worden door de mate waarin deze uitdagingen beleidsmatig en strategisch worden gekaderd. De sector vraagt duidelijkheid over randvoorwaarden, ruimte voor ondernemerschap en erkenning van haar strategisch belang. De opsomming van bovenstaande collectieve uitdagingen zijn zeer belangrijk om de visie die in sectie 5 naar voor wordt gebracht te kaderen. Wat verder volgt moet dan ook gezien worden als vertrekpunt voor verdere dialoog eerder dan een eindpunt waaraan niet meer kan worden getornd.

5. Van uitdagingen naar visie

5.1. Spanningsvelden

Uit de DESTEP-oefening komen een aantal centrale spanningsvelden naar voren waar de landbouwsector in de toekomst een antwoord moet op vinden. We lijsten ze hieronder nog even op:

- Vraag groeit – productiecapaciteit krimpt
    - (Wereldwijde) vraag stijgt
    - Vergrijzing, opvolgingscrisis, arbeidstekort
- Efficiënt maar kwetsbaar
    - Hoge productiviteit
    - Lage rendabiliteit + kapitaalintensieve lock-ins
- Binnen ecologische grenzen – maar met onzeker kader
    - Sector wil verduurzamen
    - Rechtsonzekerheid remt investeringen
- Maatschappelijk gewenst – maatschappelijk betwist
    - Gezonde voeding, lokaal, landschap
    - Polarisatie, say–do gap
- Technologische versnelling – inclusiviteitsvraag
    - Precisie, AI, NGT
    - Versnellingskloof, schaaldruk

De landbouwsector dient dus een antwoord te formuleren op een aantal belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen met aan de ene kant de vraag naar meer voedselautonomie en -zekerheid en aan de andere kant de vraag naar een meer duurzame productie en een gezonder voedingspatroon.

Een aantal factoren zullen bepalend zijn voor de richting, snelheid en haalbaarheid van de transitie. Daarbij gaat het onder meer om de vraag in welke mate inspanningen op vlak van duurzaamheid en gezonde voeding economisch kunnen worden gevaloriseerd, of een gelijk speelveld binnen en buiten Europa kan worden gewaarborgd, en of voldoende rechtszekerheid kan worden geboden voor investeringen en bedrijfsontwikkeling. De uitdaging bestaat er daarom in de landbouw dusdanig te organiseren dat de sector landbouweconomisch leefbaar, ecologisch duurzaam, ruimtelijk verankerd en maatschappelijk gedragen wordt richting 2050.

5.2. Visie: naar een renovatief landbouwmodel

Om tegelijkertijd voldoende voedsel en grondstoffen voor de voedingsindustrie te produceren en aan de eisen op vlak van duurzaamheid en gezondheid te voldoen bestaat de uitdaging er in een landbouwsysteem uit te bouwen dat op beide vlakken goed scoort. Waar de gangbare landbouw in het verleden misschien te eenzijdig aandacht heeft geschonken aan het opdrijven van de productiviteit via technologische innovatie scoort een zuiver natuur-gebaseerde landbouw misschien te weinig op dit aspect in zijn streven om de milieudruk te verminderen via de toepassing van ecologische principes. De visie pleit daarom voor een systeem waarbij beiden elkaar versterken en aanvullen of m.a.w. voor een landbouwsysteem gebaseerd op transformatieve innovatie of wat we kunnen benoemen als een renovatief landbouwmodel. Het woord renovatieve landbouw schuiven we naar voor als samentrekking van regeneratieve en innovatieve landbouw. Het geeft ook aan dat het bestaande systeem nood heeft zowel aan innovatie als aan herstel.

De betrachting moet zijn beide streefdoelen (productiviteit en duurzaamheid) te combineren of m.a.w. te convergeren naar een landbouw die hoog scoort op beide vlakken. In onze visie stellen we bijgevolg dat de Vlaamse landbouw moet streven om kop- of voorloper te zijn in de renovatie van het bestaande landbouwsysteem en dit via inzet van innovatieve technologie en innovatieve managementoplossingen maar ook via toepassing van agro-ecologische en biologische principes, nieuwe bedrijfs- en ondernemingsmodellen en een betere waarde verdeling binnen de keten. Op die wijze moeten we evolueren naar een landbouwmodel dat rendabel is, opereert binnen de ecologische grenzen, ruimtelijk inpasbaar is en maatschappelijk gedragen wordt.

Schema 1: verschil tussen optimalisatie en transformatie

Niveau	**Optimalisatie**	**Transformatie**
Techniek	Efficiënt produceren	Andere organisatie bedrijfsvoering
Bedrijf	Investeren in nieuwe tools	Nieuwe businessmodellen
Systeem	Beter beleid	Andere waarde verdeling en institutioneel kader

Zoals bovenstaand schema aangeeft gaat dit verder dan optimalisatie van het huidige systeem maar vereist dit een echte toekomstgerichte innovatie op vlak van toegepaste technieken en bedrijfsvoering, maar ook op vlak van het bedrijfssysteem waarbij gekeken moet worden naar nieuwe businessmodellen, en op vlak van het globale voedingssysteem waarbij zowel de verhoudingen in de waardeketen worden herdacht als het institutioneel bedrijfskader waarin landbouw opereert. Belangrijk daarbij is ook de coherentie van het systeem te bewaken. Oplossen van één probleem kan leiden tot nieuwe problemen op een ander vlak, hetgeen moet worden vermeden.

Dergelijke transformatie is natuurlijk niet vrijblijvend en houdt in dat naar de toekomst een aantal veranderingen noodzakelijk zullen zijn zowel op economisch, ruimtelijk, ecologisch als maatschappelijk vlak. De vragen die zich daarbij stellen worden weergegeven in onderstaande Figuur 9.

Figuur 9: Thema's op economisch, ruimtelijk, ecologisch en maatschappelijk vlak

1. Economische duurzaamheid Hoe kan landbouweconomisch leefbaar blijven? Thema's: • Vergoeding voor duurzaamheid • Positie van landbouwers in de keten • Investeerbaarheid van bedrijven • Verdienmodellen	**3. Circulariteit en klimaatadaptatie** Hoe blijft landbouw binnen ecologische grenzen? Thema's: • Klimaatadaptatie • Biodiversiteit en landbouw • Kringlopen sluiten • Gebruik van hulpbronnen
2. Ruimtelijke verankering Welke plaats krijgt landbouw in Vlaanderen richting 2050? Thema's: • Bescherming van landbouwgrond • Ruimtelijke keuzes • Clustering en open ruimte • Landbouw versus natuur	**4. Maatschappelijke inbedding** Hoe blijft landbouw maatschappelijk gedragen? Thema's: • Relatie boer-burger • Transparantie • Communicatie • Gezonde voeding

In een rapport van IPES-Food, 2019 (ook aangehaald door Holemans, 2026) worden voor dergelijke (geleidelijke) transformatie de volgende principes naar voor geschoven:

1 Toegang tot land, water en gezonde bodems garanderen
2 Klimaatbestendige, gezonde agro-ecosystemen opbouwen
3 Voor iedereen voldoende, gezonde en duurzame voeding garanderen
4 Eerlijke, kortere en schone toeleveringsketens uitbouwen
5 Handel ondergeschikt maken aan duurzame ontwikkeling

Om deze principes in praktijk om te zetten, betekent dit o.i. dat twee zaken moeten worden gerealiseerd:

- Ontwikkeling van een coherent kader m.b.t. voedingsbeleid: Landbouw opereert binnen een vraag-gestuurde (internationale) markt. Vlaanderen is en blijft een open economie met een belangrijke voedingssector die ook internationaal opereert, voornamelijk binnen de EU maar ook erbuiten. Een transformatief voedingsbeleid dient aan de operatoren in de voedingsmarkt (gaande van verwerking, retail en handel tot consumenten) de juiste signalen te bezorgen voor een shift naar gezonde en duurzame voeding via een coherent geheel van verboden, taksen, stimuli en andere beleidsinstrumenten. Dit moet ervoor zorgen dat landbouwbedrijven reageren op de prijssignalen die vanuit de markt worden uitgestuurd en hun productie aanpassen aan de vraag. Hoewel Vlaanderen hierin het voortouw kan nemen, is gegeven onze open economie, de waarborg op een gelijk speelveld zeker binnen Europa van cruciaal belang willen we hierin slagen.

- De ecologische transitie vormgeven: op dit vlak zijn binnen de EU de kaders al vrij duidelijk vastgesteld en is het zaak landbouw verder te begeleiden om binnen deze vastgestelde kaders te opereren. Belangrijk is dat dit gebeurt in dialoog met de sector en over een voldoende lange termijn zodat landbouwers rechtszekerheid krijgen dat de noodzakelijke investeringen die ze doen om zich aan te passen kunnen worden terugverdiend. De marges in de landbouw zijn immers zeer klein waardoor een voldoende lange terugverdienperiode noodzakelijk is om (jonge) landbouwers toe te laten de doorgevoerde aanpassingen in de bedrijfsvoering, de inzet van duurzame technologie of de omschakeling naar nieuwe praktijken te kunnen bekostigen of partners te vinden die hiervoor het nodige kapitaal willen voorzien. Uit de sectorfora bleek een grote bereidheid om de doelstellingen te halen mits haalbaar en mits de regels niet en cours de route veranderen.

Vlaanderen heeft wel niet alle hefbomen in handen om de omslag naar een renovatief landbouwmodel te realiseren. Om verandering te kunnen doorvoeren zal het gebruik moeten maken van het instrumentarium dat wordt ontwikkeld binnen het toekomstige Europese landbouwbeleid wat een aantal mogelijkheden biedt maar misschien ook een aantal beperkingen zal inhouden. Ook de agrovoedingsketens spelen een grote rol en hebben belangrijke hefbomen in handen. De sterke concentratie in toelevering en afzet maken dat landbouwers sterk afhankelijk zijn van deze spelers waarvan de beslissingscentra vaak buiten Vlaanderen zijn gelegen. Het heeft dan ook geen zin om radicale systeemverandering te bepleiten zonder hen erin te betrekken, maar wel om de voedingsindustrie via geleidelijk stappen te bewegen om te evolueren in de juiste richting. We starten immers niet van een wit blad. Wel denken we dat een creatieve en verstandige combinatie van technologisch en agro-ecologisch innovatiebeleid richting kan geven aan een toekomstbestendige Vlaamse landbouw die tegelijkertijd productief en duurzaam is.

In de volgende sectie worden een aantal bouwstenen opgelijst die o.i. de basis kunnen vormen om de gevraagde transitie naar een gezondere en duurzamere landbouwproductie in gang te zetten en geleidelijk te realiseren, zonder daarbij de belangrijke rol van onze landbouw als toeleverancier voor onze agro-voedingsnijverheid uit het oog te verliezen.

6. Bouwstenen van de visie

6.1. Economie

Landbouw blijft in de eerste plaats een economische sector. Versterking van de economische rendabiliteit is daarom primordiaal. Zoals eerder aangegeven is de agro- en voedingsindustrie een zeer belangrijke sector voor de Vlaamse economie en voor het voortbestaan van de landbouw in Vlaanderen. Hoewel directe afzet, korte ketens en alternatieve verdienmodellen een deel van de markt kunnen bedienen, zorgen grotere afzetketens er niet alleen voor dat de geproduceerde goederen (al dan niet na verwerking) bij de (stedelijke) consument terecht komen maar ook dat onze land- en tuinbouwers een voldoende grote afzet kunnen realiseren. Zonder landbouw, geen agro-voedingsindustrie maar zonder agro-voedingsindustrie ook geen landbouw. Een visie waarbij landbouw enkel voor lokaal gebruik produceert is niet realistisch en ook niet wenselijk gegeven het economisch belang van onze agro-voedingsindustrie. Landbouweconomisch is het kernvraagstuk hoe land- en tuinbouwers als toeleverende sector een faire en leefbare vergoeding kunnen krijgen voor hun inspanningen om gezonde en duurzame producten aan te leveren. Volgende elementen kunnen hierbij richtinggevend zijn:

6.1.1. Betere ketenorganisatie

Een groot deel van de land- en tuinbouwproductie zal blijvend afgezet worden via industriële verwerking en groothandel. Gegeven de afhankelijkheid van externe omstandigheden, is de prijsvolatiliteit groot en nooit volledig uit te sluiten. Toch kan een sterkere ketenorganisatie ervoor zorgen dat vraag en aanbod beter op elkaar worden afgestemd en risico's worden afgedekt en verdeeld over de verschillende schakels in de keten en niet enkel bij de landbouwers worden gelegd. Afhankelijk van de sectoren dient gezocht wat de beste wijze is om dit te bereiken (contracten, coöperaties, brancheorganisaties, ...). Grote ketenspelers kunnen hierbij als ketenregisseur optreden en het initiatief nemen om in ruil voor verzekerde afzet, een meer stabiele prijs te garanderen. Daarom is lokale verankering van toeleverende en verwerkende industrie belangrijk. In bepaalde sectoren bestaan al voorbeelden en modellen waarbij specifieke afzetkanalen worden georganiseerd via samenwerking tussen landbouwers, verwerkers en retail. Natuurlijk moet de landbouwer steeds de vrijheid hebben om al dan niet in te stappen. De overheid kan dergelijke initiatieven faciliteren en tegelijkertijd waken over eerlijke mededingingsregels en handelspraktijken. Hoewel het ketenoverleg een privaat initiatief is en een platform om tot vrijwillige afspraken te komen, kan de overheid toch via facilitatie en eventuele regelgeving het maken van afspraken meer afdwingbaar maken zodat andere schakels overtuigd worden om initiatief te nemen en tegemoet te komen aan de rechtmatige eisen van de land- en tuinbouwsector op dit vlak. Het huidige ketenoverlegmodel blijkt immers onvoldoende afdwingbaarheid in te houden om iedereen op één lijn te krijgen.

6.1.2. Inzetten op strategisch autonomie en relevantie

De geopolitieke situatie bewijst het belang van strategische autonomie. Deze strategische autonomie behelst niet alleen voldoende voedselproductie maar ook een lagere afhankelijkheid van ingevoerde grondstoffen waar mogelijk. Daarom het belang om minder afhankelijk te worden van ingevoerde meststoffen, voeders of energie en te streven naar meer gebruik van lokale dierlijke mest, lokale productie van eiwithoudende (voeder)teelten en lokale energiewinning. Naast strategische autonomie speelt ook strategische relevantie een belangrijke rol om in het agrovoedingscomplex een leidende positie behouden. Strategische relevantie betekent dat we

voor een aantal producten een onmisbare of belangrijke speler zijn niet alleen lokaal maar ook internationaal en dit als hefboom kunnen gebruiken in handelsrelaties. Onze voedingsindustrie speelt voor Vlaanderen zeker deze rol. Door combinatie van goede productieomstandigheden, kennis, innovatie en knowhow is de Vlaamse voedingsindustrie een relevante speler in een aantal sectoren zoals de diepvriesgroenten, de aardappelsector, biggenproductie, melkveehouderij, fruit- en sierteelt en boomkwekerij. Om het Vlaamse agro-voedingscomplex ook in de toekomst relevant te houden blijft het bijgevolg belangrijk om in te zetten op sectoren waarvoor Vlaanderen een competitief voordeel heeft. Dit hoeft niet tegengesteld te zijn aan duurzaamheid. Immers via toekomstgerichte innovatie kunnen mogelijks nieuwe niches en afzetmarkten worden gecreëerd waarin onze landbouw- en voedingsindustrie een leidende rol kunnen opnemen, precies door de innovatieve wijze van produceren.

6.1.3. Stimuleren van productiviteitsstijging

Productiviteitsstijging (binnen de beschikbare milieu- en natuurgebruiksruimte) blijft de basis voor een rendabele bedrijfsvoering en een noodzakelijke voorwaarde om in een regio met dure grond en arbeid competitief te blijven. Evenveel of meer produceren met minder inputs is ook goed voor milieu en omgeving. Verdere productiviteitsstijging is mogelijk via inzet van nieuwe rassen of variëteiten, genetische verbetering, inzet van technologie, dataverwerking of nieuwe bedrijfssystemen. Vlaanderen beschikt over sterke onderzoeks- en praktijkcentra die nieuwe inzichten en technologie uitdenken, uittesten en overbrengen naar bedrijven. Dit moet behouden en waar mogelijk versterkt worden. Hierbij moeten alle bedrijfssystemen en -praktijken ondersteund worden daar productiviteitsstijging ook belangrijk is binnen de niet-gangbare systemen zoals biologische en agro-ecologische landbouw. Belangrijk is dat productiviteitsverbeteringen kunnen worden ingepast in een rendabele bedrijfsvoering, leiden tot verhoogd rendement, kostenbesparing of aanleiding geven tot nieuwe verdienmodellen.

6.1.4. Inzetten op meer kwaliteitsproductie

Hoewel Vlaamse producten van hoge kwaliteit zijn, leidt dit niet altijd tot een meerprijs. Hetzelfde geldt voor inspanningen op vlak van dierenwelzijn of duurzaamheid, dit omdat het vaak kenmerken betreft die moeilijk objectief kunnen worden vastgesteld door de eindgebruiker (zogenaamde credence attributen). Voor dit soort kenmerken moet in de verschillende sectoren nagegaan worden hoe deze meerwaarde doorheen de keten beter beloond kan worden en hoe een meerprijs kan bekomen worden voor de inspanningen die land- en tuinbouw leveren op vlak van kwaliteit en/of duurzaamheid. Andere landen slagen er vaak beter in om producten een exclusief imago te geven en op die wijze meerwaarde te creëren (vb. Italië, Frankrijk maar ook Denemarken en Zweden). Via gerichte kwaliteitssystemen, regionale (h)erkenning van producten en communicatie moet dit ook voor Vlaamse producten mogelijk zijn. Ook dat is transformatieve innovatie.

6.1.5. Nieuwe marktkanalen en nicheproducten

Naast bulkproductie en handel via grote ketens is er zeker ook ruimte en een markt voor andere vormen van productie, handel en verkoop. Biologische productie kan zeker nog een groter aandeel verkrijgen als de consument kan overtuigd worden van de meerwaarde op vlak van duurzaamheid en gezondheid. Inzetten op andere afzetkanalen kan ook kansen bieden voor zij-instromers. Door nieuwe communicatietechnologie en e-marketing, maar ook door nieuwe vormen van korte ketens en voedselcoöperaties kunnen nieuwe markten worden aangeboord en

ontwikkeld en eventuele tussenschakels in de handel worden uitgeschakeld. Korte ketens zijn nu nog te veel het initiatief van individuele landbouwers. Door nieuwe vormen van samenwerking en coöperaties kan dit segment zeker nog worden opgeschaald. Dit biedt afhankelijk van product en sector niet alleen kansen voor kleinere bedrijven maar ook voor grotere bedrijven die kunnen inspelen op (nieuwe) B2B handelsmogelijkheden. Met toenemende schaalvergroting zal dit laatste kanaal ongetwijfeld groeien zoals al kan worden vastgesteld in bepaalde tuinbouwsegmenten.

6.1.6. Nieuwe vormen van openbare aanbesteding

Voor voeding in openbare diensten, scholen en andere gemeenschapsvoorzieningen kunnen bij aanbesteding naast gezondheids- en duurzaamheidseisen ook eisen worden gesteld wat betreft rendabele prijzen voor landbouwers hetzij direct in geval van verse producten die via kortere ketens kunnen worden geleverd hetzij indirect in geval van toeleverende (caterings)bedrijven. Grootkeukens hebben een voorbeeldfunctie, zeker in geval van scholen en kunnen een belangrijke rol spelen in de transitie naar gezondere en duurzamere voeding.

6.1.7. Nieuwe vormen van samenwerking en eigendomsverhoudingen

Het familiale bedrijf is de hoeksteen van het huidige landbouwmodel. Dit heeft belangrijke voordelen op vlak van buffering van risico, arbeid en (her)investeringscapaciteit. Toch lijkt met de huidige (en naar de toekomst nog toenemende) schaalvergroting er ook nood aan andere ondernemingsvormen o.a. wegens de grote kapitaalslast die gepaard gaat met inzet van nieuwe technologie of de overschakeling naar meer duurzame productievormen. Daarom zullen in de toekomst ongetwijfeld andere vormen van samenwerking en eigendomsstructuren zich ontwikkelen zeker vanuit het oogpunt van financiering. Zonder deze verplicht te stellen, dient wel nagegaan te worden of en in welke mate sommige regel- en wetgeving het deze nieuwe ondernemings- en financieringsvormen moeilijk of zelfs onmogelijk maakt. We denken hierbij o.a. aan de toegangsregels tot subsidies, de regels m.b.t. rechten bij samenvoeging van bedrijven, de inbreng van extern kapitaal of de mogelijkheden voor de opzet van intrafamiliale bedrijfsstructuren die een geleidelijke, gefaseerde overname faciliteren. Daarom dient te worden nagegaan hoe via aanpassingen van de wet- en regelgeving een meer gelijk speelveld kan worden ontwikkeld zodat elk bedrijf de ondernemings- en financieringsvorm kan kiezen die best past bij diens activiteiten en bedrijfsvoering zonder daarbij te worden gepenaliseerd op vlak van subsidies, vergunningen of erkenningen. Hierbij moet er ook over gewaakt worden dat zij-instroom makkelijker wordt aangezien vele bedrijven over geen eigen opvolger beschikken.

6.1.8. Nieuwe teelten en activiteiten

Naast nieuwe afzet- en verkoopkanalen, liggen er ook kansen in nieuwe teelten of activiteiten op voorwaarde dat hiervoor een markt bestaat of kan gecreëerd worden. Dit vraagt doorgedreven innovatief onderzoek om na te gaan wat de mogelijkheden zijn van bv. eiwithoudende gewassen voor menselijke of dierlijke voeding, gewassen gericht op bio-economische toepassingen voor het verduurzamen van andere industrieën (chemie, bouw, ...) of de valorisatie van reststromen. Sommige van deze nieuwe toepassingen bieden mogelijks opportuniteiten naar de toekomst. Naast de ontwikkeling van een rendabele productie is daarbij ook de opzet van de nodige afzetketens belangrijk. Slechts bij een verzekerde afzet zal de landbouw net zoals in het verleden bij de opkomst van de diepvriesgroenten nijverheid of aardappelverwerking hierop inspelen. Ontwikkeling van nieuwe productie- en afzetketens vraagt dus om gezamenlijke investeringen

vanuit de landbouwsector en de sectoren die deze producten verder kunnen verwerken of gebruiken. Wel dient steeds de vraag te worden gesteld of Vlaanderen, gezien de relatief kleine en versnipperde oppervlakte voor deze nieuwe teelten of toepassingen concurrentieel kan zijn t.o.v. grotere landbouwgebieden, zeker als het over industriële teelten gaat voor niet-voedingstoepassingen. Toch kunnen nieuwe teelten opgang vinden zoals bv. de voorbije jaren is bewezen met de wijnteelt.

6.2. Ruimtelijke invulling

Vlaanderen kent een sterk verstedelijkte en versnipperde ruimtelijke ordening. Landbouwgrond werd in het verleden vaak opgeofferd voor andere doelstellingen met als gevolg een lage beschikbare landbouwoppervlakte per inwoner. Bescherming en optimaal gebruik van de nog resterende landbouwoppervlakte is bijgevolg essentieel voor een rendabele landbouw. Hierbij schuiven we volgende principes naar voor:

6.2.1. Verzekerde toegang tot grond

Grond is en blijft een belangrijke productiefactor voor land- en tuinbouw en zal nog aan belang winnen bij meer duurzame vormen van landbouw. Daarom is het in het kader van een toekomstig landbouwmodel van essentieel belang om voldoende oppervlakte voor landbouw te garanderen en maximaal te vrijwaren voor actieve landbouwactiviteiten. Zonevreemde activiteiten moeten zo veel mogelijk worden geweerd uit landbouwgebied, en vrijkomende landbouwgronden en gebouwen moeten opnieuw een landbouwbestemming krijgen waarbij paal en perk wordt gesteld aan een verder inpalmen en versnipperen van het landbouwgebied. Natuurlijk is dit een problematiek waar actieve en uitbollende landbouwers vaak tegenover elkaar staan. Duidelijke regels voor de bescherming van landbouwgronden en -gebieden moeten ervoor zorgen dat uittredende landbouwers geen verkeerde verwachtingen hebben en hopen op bestemmingswijzigingen. Dit zal ook de prijzen van gronden drukken en dus de toegang tot landbouwgrond voor jonge of nieuwe bedrijfsleiders vereenvoudigen. Belangrijk is ook ervoor te zorgen dat bij toestaan van residentiële bewoning of andere activiteiten in landbouwgebied dit niet leidt tot belemmering of bijkomende voorwaarden voor de aanwezige landbouwactiviteiten.

6.2.2. Clustering van bedrijven

Vlaanderen heeft in vergelijking met andere regio's een grote diversiteit wat betreft landbouwactiviteiten en -sectoren. Dit maakt ons systeem robuust maar leidt voor sommige sectoren tot hogere kosten omwille van de ruimtelijke spreiding of kleinschaligheid. Natuurlijk kent ook Vlaanderen een zekere regionale spreiding en specialisatie afhankelijk van specifieke teelteisen m.b.t. bodem, watervoorziening of ligging van afnemende bedrijven. Bepaalde vormen van landbouw (o.a. intensieve dierlijke productie, tuinbouw, ...) zijn binnen Vlaanderen verspreid hoewel op macroschaal hun ontwikkeling rond havens of afzetgebieden ook al een clustering betekent. Hoewel de sector zelf pleit om in Vlaanderen binnen het landbouwgebied spreiding van activiteiten mogelijk te houden o.a. omwille van het inperken van risico's m.b.t. (dier)ziekten en plagen, kan het voor bepaalde sectoren toch een meerwaarde zijn om een bepaalde vorm van clustering te promoten en te faciliteren. Zo kan een clustering van glastuinbouwbedrijven in afgebakende zones (eventueel in de nabijheid van industrie) voordelen bieden m.b.t. toegang tot gemeenschappelijke nutsvoorzieningen (energie-uitwisseling, CO_2 captatie, ...). Hetzelfde zou kunnen gelden voor gesloten veeteeltbedrijven in de nabijheid van havens of mestverwerkingsinstallaties, hoewel hier de risico's voor overdracht van ziekten alsnog

belangrijker worden geacht. Zonder te pleiten voor een verplichte (her)lokalisatie, kunnen bedrijven wel op vrijwillige basis aangemoedigd worden om zich in bepaalde zones te vestigen door het aanbieden van aangepaste infrastructuur en andere voordelen.

6.2.3. Verbeterde cohabitatie van landbouw en natuur

Nastreven van een basisnatuurkwaliteit en bescherming en herstel van bestaande natuurgebieden is een terechte maatschappelijke vraag en onderdeel van Europese verordeningen waaraan Vlaanderen moet voldoen of zich verbonden heeft om er zich voor in te spannen. Omwille van de grote versnippering van natuur in Vlaanderen is een duidelijke ruimtelijke afbakening van gebieden en van welke soort landbouw er mogelijk is moeilijk. Hoewel wetenschap daarbij het zgn. driecompartimentenstelsel naar voor schuift waarbij gebieden ingedeeld worden in natuurgebieden, overgangszones en landbouwgebieden, is dit door de grote versnippering in Vlaanderen moeilijk integraal in te voeren en zeker niet op Vlaamse schaal. Toch denken we dat het een theoretische onderbouwing kan vormen voor een verdere en betere sub-regionale afbakening van gebieden in het Beleidsplan Ruimte (BPR). Hierbij krijgt natuur de hoofdrol in natuurgebieden en landbouw in landbouwgebied. In natuurgebieden is landbouw enkel mogelijk indien ondersteunend aan natuurbescherming (bv. begrazing met lage vee dichtheid en in beperkte periodes). Daarnaast kunnen er overgangsgebieden of buffergebieden zijn om de druk op natuurgebieden binnen de perken te houden. In deze zones worden landbouwactiviteiten beperkt tot praktijken en intensiteitsniveaus die hiermee overeenkomen. In landbouwgebied is landbouw de hoofdactiviteit en kan intensieve landbouw zich verder ontwikkelen mits zich te houden aan eisen op vlak van draagkracht en basisnatuurkwaliteit (o.a. op vlak van waterkwaliteit, bodemgezondheid, behoud van kleine landschapselementen, ...). Door regionaal of nog beter sub-regionaal vast te leggen welke gebieden natuurgebieden, overgangsgebieden en landbouwgebieden zijn, kan rechtszekerheid worden gecreëerd voor landbouwers over welke activiteiten mogelijk zijn en welke beperkingen gelden in elk van de gebieden. In overgangsgebieden kan o.a. worden ingezet op omschakeling naar biologische landbouw als haalbaar verdienmodel. Om voor dergelijke beleid een draagvlak te vinden is het wel belangrijk wettelijk vast te leggen dat inspanningen die landbouwers in landbouwgebied leveren op vlak van natuurbehoud, bescherming van landschapselementen of aanleg van natuurcorridors geen aanleiding kunnen geven tot nieuwe claims voor instandhouding en/of aanleg van buffergebieden.

6.2.4. Multifunctioneel platteland

Als grootste gebruiker van de open ruimte heeft landbouw ook een verantwoordelijkheid voor het beheer van de open ruimte. Beheer van landschapselementen behoort zonder meer tot de taken van de landbouw. De landbouw moet de open ruimte waarin ze opereert en waarvan ze afhankelijk is zodanig beheren dat er een aangename omgeving wordt gecreëerd, zowel voor omwonenden als voor passanten. De open ruimte is immers niet alleen een productieomgeving maar ook leef- en recreatieomgeving. Recreatie- en plattelandstoerisme kunnen voor een aantal landbouwers trouwens een extra bron van inkomen opleveren. Groenvoorziening in de stad, tuin en huiskamer maken ook de sierteelt en boomkwekerijsector belangrijk onderdelen van de Vlaamse land- en tuinbouw. Landbouwbedrijven kunnen ook een rol spelen in zorgverlening en tewerkstelling van kansarme groepen. In een globale landbouwvisie mag ook deze maatschappelijke rol niet uit het oog worden verloren en zoveel mogelijk worden aangemoedigd.

6.3. Ecologie en milieu

Een gezond leefmilieu is primordiaal zowel voor de maatschappij als voor de landbouw zelf die immers nood heeft aan een gezonde bodem, voldoende water en een behoorlijke luchtkwaliteit. Hoewel beiden vaak tegenover elkaar worden gezet, menen we dat een combinatie van inzet van technologie en milieuvriendelijke praktijken kan zorgen dat de landbouw tegen 2050 binnen de afgesproken grenzen op vlak van milieu en klimaat kan opereren. Terug een aantal o.i. leidende principes hierbij.

6.3.1. Inzet van (nieuwe) milieuvriendelijke technologie

Hoewel geloof in technologie zeker niet onbeperkt is, is het belangrijk om blijvend in te zetten op de ontwikkeling en toepassing van technologische oplossingen die de impact van landbouw op het milieu reduceren. Als Vlaanderen zich verder wil profileren als productieve landbouwregio dienen nieuwe technologische oplossingen die de milieu-impact van productieve landbouw verminderen te worden aangemoedigd en omarmd. Via een innovatiebeleid dienen kennis- en toeleveringssectoren te worden gestimuleerd om dergelijke technologie te ontwikkelen en op de markt te brengen. Zeker op vlak van gewasbescherming, bemesting, gebruik van water en andere inputs kunnen nieuwe technieken het inputgebruik verder verminderen. Toepassing van precisielandbouw om het middelengebruik terug te dringen, gebruik van biotechnologische en genetische technieken om de klimaatrobuustheid en weerbaarheid van planten en dieren te verbeteren, omschakeling naar biologische gewasbeschermingstechnieken om gebruik van schadelijke stoffen te verminderen, gebruik van AI, robots, drones en datamining om ziektedruk te detecteren en te voorspellen, nieuwe emissiearme of -vrije stal- en voedertechnieken om de uitstoot in de (intensieve) veehouderij te vermijden, zijn oplossingen die er kunnen toe bijdragen dat een productieve landbouw zich verder kan ontwikkelen met minder milieubelasting. Wel dient bij ontwikkeling en invoering van nieuwe technologieën het gevaar van lock-in situaties en afhankelijkheid te worden erkend, zeker als deze nieuwe technieken gepaard gaan met uitwisseling van data of afhankelijkheden creëren als gevolg van patenten. Dit kan worden vermeden door landbouwers meer eigenaarschap te geven over de technologie, meer te betrekken bij de ontwikkeling ervan, en door regelgeving op vlak van eigenaarschap en gebruik.

6.3.2. Aanmoedigen van agro-ecologische en regeneratieve landbouwpraktijken

Samen met technologische oplossingen kunnen ook de invoering en toepassing van agro-ecologische praktijken ervoor zorgen dat landbouw binnen de ecologische grenzen blijft. Minimale grondbewerking, zorgen voor een gezonde bodem, inzaai van menggewassen en andere regeneratieve technieken zijn complementair aan het gebruik van moderne technologie. Toepassing van deze praktijken moet dan ook worden gestimuleerd zonder daarbij boeren te verplichten alle principes van de agro-ecologische beweging toe te passen. Vele landbouwers zijn bereid meer natuurvriendelijke technieken toe te passen op voorwaarde blijvend te kunnen beschikken over een backstop in geval van nood zoals bv. een overmatige aantasting door ziekten of plagen. Hoewel veel landbouwers al een aantal agro-ecologische technieken en praktijken toepassen is er op dit vlak nog heel wat winst te boeken via voorlichting, demonstraties en lerende netwerken.

6.3.3. Stimuleren van biologische landbouw

Daarnaast moet er natuurlijk ruimte zijn voor bedrijven die willen overschakelen op biologische landbouw. Om de consument te overtuigen biologische producten te consumeren en hiervoor eventueel een meerprijs te betalen, is het wel belangrijk dat biologische landbouw zich blijvend kan onderscheiden van de algemene landbouwproductie via aantoonbare verschillen en betrouwbare controlemechanismen. Als het daarin slaagt heeft biologische landbouw een marktpotentieel dat nog kan worden uitgebreid hetgeen dan weer meer landbouwers kan overhalen om de stap te zetten. Een aandachtspunt hierbij is dat de regels tijdens de overgangsperiode voldoende ruimte moeten laten om te experimenteren zonder dat dit de rendabiliteit van het bedrijf in gedrang brengt of landbouwers voor voldongen feiten stelt zonder dat ze terug kunnen. Het promoten van biologische landbouw is niet enkel belangrijk vanuit ecologisch en gezondheidsoogpunt, maar ook vanuit de voortrekkersrol die biologische landbouw speelt voor het uittesten van praktijken die het potentieel hebben om mainstream te worden en ook in de gangbare landbouw te worden toegepast om milieu- en natuurdoelstellingen te halen. Binnen het strategisch plan voor de bio-sector kan nog meer worden ingezet op sterkere handelsketens zodat overschakelende landbouwers ontzorgd worden op vlak van afzet en commercialisatie. Ook een meer gedifferentieerd en gebiedsgerichte focus kan helpen om landbouwers die in of nabij natuurgebieden zijn gelegen te overhalen en een alternatief bedrijfsmodel te bieden.

6.3.4. Lerende netwerken

Uit de sessies met zowel gangbare als niet-gangbare landbouwers blijkt dat er op het terrein minder tegenstellingen zijn dan soms wordt verondersteld, men respect heeft voor elkaars keuzes en men van elkaar kan en wil leren. Gangbare landbouwers kunnen van biologische landbouwers of van landbouwers die ver gaan in het toepassen van agro-ecologische principes, leren hoe meer natuurlijke oplossingen kunnen helpen om het middelengebruik te verminderen en de agrobiodiversiteit te verhogen, terwijl omgekeerd kennis in de gangbare landbouw over robotisering, automatisering, precisietechnieken en andere moderne mechanisatiemethoden ook toepassing kunnen hebben binnen agro-ecologische of biologische landbouwpraktijken, onder meer om de verhoogde arbeidslast op een aanvaardbaar niveau te houden. Transformatieve innovatie is daarom een en-en verhaal waarbij wederzijdse kennisuitwisseling, dialoog en lerende netwerken tot resultaten kunnen leiden.

6.3.5. Circulariteit en grondgebondenheid

Besparen van grondstoffen kan ook via het versterken van de circulariteit en de grondgebondenheid van landbouwprocessen. Landbouw is in wezen een circulair proces waarbij plantenresten, vanggewassen, gebruik van kwaliteitsvolle mest van dierlijke oorsprong, opvang van water en andere circulaire methoden instaan voor de gezondheid en voeding van de bodem en het voorzien van voldoende water en nutriënten voor plant en dier. Deze circulariteit en grondgebondenheid is voor een deel verloren gegaan en kan terug worden hersteld of versterkt, onder andere maar zeker niet alleen door nog meer in te zetten op het gebruik van kwaliteitsvolle stalmest maar ook van verwerkte meststoffen uit dierlijke mest (renure) om synthetische meststoffen te vervangen. Ook andere vormen van circulariteit kunnen verder ontwikkeld worden zoals circulair gebruik van water, recuperatie van grondstoffen (ammoniak of CO2), opwekking van energie en zo meer. Er zijn ook nog veel mogelijkheden voor nuttig gebruik van nevenstromen binnen of buiten de landbouw. Op zich kan circulariteit en grondgebondenheid bewerkstelligd

worden op een gemengd bedrijf (zoals o.a. biologische landbouw aantoont) maar kan het concept ook ruimer worden toegepast door lokale samenwerking van op zich gespecialiseerde bedrijven (bv. veebedrijven en akkerbouwbedrijven) of via samenwerking tussen landbouwbedrijven en industriële bedrijven die de nevenstromen opwaarderen. Bevordering van circulariteit behelst dus niet alleen een milieuaspect maar raakt ook aan ruimtelijke ordening (gebruik makend van de diversiteit aan bedrijven binnen een regio) en economie (lagere kosten maar ook opwaardering van nevenstromen).

6.3.6. Dierlijke productie en evolutie van de veestapel

Dierlijke productie speelt in op een bestaande en wereldwijd nog toenemende vraag naar dierlijke producten. Rundveehouderij heeft ook een belangrijke rol voor het behoud van graslandgebieden, m.a.w. dierlijke productie en intensieve veeteelt hebben hun plaats binnen een toekomstig landbouwsysteem in Vlaanderen. Wel is het voor de toekomst van de dierlijke productie in Vlaanderen absoluut noodzakelijk om de impact ervan op het milieu af te vlakken. Vlaanderen kan er niet om heen dat de regio een hoge veebezetting kent met gevolgen voor milieu en klimaat. Inzetten op technologie om deze impact te verminderen is daarom zoals al aangegeven een absolute noodzaak. Maar zolang het sluiten van voederkringlopen en nieuwe technologie niet volstaan om het emissieprobleem op te lossen, mag vrijwillige afbouw van de veestapel geen taboe zijn. Immers naast de huidige dalingstrajecten voor ammoniak, fijnstof, CO2, … dienen we er rekening mee te houden dat nog een verdere reductie van de emissies zal moeten gerealiseerd worden tegen 2050. Dit vraagt om een duidelijk kader en tijdspad waarbij per subregio wordt afgebakend hoeveel de totale uitstoot van de sector mag bedragen en met hoeveel de huidige uitstoot dient te worden afgebouwd naar de toekomst toe. Om dit doel te halen dient de individuele veehouder te worden geresponsabiliseerd. Dit kan door omzetting van deze eisen naar een (verhandelbaar) emissie(rechten)systeem. Hierdoor wordt voor elk bedrijf een duidelijk traject opgesteld afhankelijk van diens ligging en (technologische) mogelijkheden. Voorwaarde is wel dat de nodige (experimenteer)ruimte wordt gegeven aan bedrijven om zelf te bepalen of de vereiste reductie wordt gerealiseerd via technologische ingrepen, afbouw van de veestapel of een combinatie van beiden. Door het verhandelbaar stellen van de uitstootrechten binnen afgesproken (sub-regionale) maxima kan een totale standstill worden vermeden en kunnen milieuperformantere bedrijven gelegen in minder gevoelige gebieden door opkoop van rechten toch uitbreiden terwijl minder milieuperformante bedrijven of bedrijven gelegen in meer gevoelige gebieden hun dierlijke productie zullen verminderen of helemaal afbouwen. Door de emissienormen regionaal-ruimtelijk vast te leggen kan ervoor gezorgd worden dat in meer gevoelige gebieden de reductie drastischer is dan in minder gevoelige gebieden wat kan samengaan met de hierboven geschetste sub-regionale ruimtelijke afbakening van gebieden. Naast een directe regulering kunnen voor zover noodzakelijk ook indirecte instrumenten worden ingezet bv. als onderdeel van een klimaat- of waterbeleid (zoals een CO2-taks op intensieve bedrijven). Een beleid gebaseerd op verhandelbare rechten en vrijwillige vermindering of afbouw van de veestapel zal niet alleen aan de overheid minder kosten dan een opkoopbeleid maar ook minder weerstand oproepen dan een verplichte stopzetting of afbouw. Het zal ook dynamiek creëren en uitbollende boeren aanzetten tot afbouw eerder dan voort te doen zolang het mag of kan. Voor het zgn. grandfathering effect (voorheen vervuilende bedrijven die nu worden vergoed voor hun rechten) of de bijkomende investeringen voor toetreders kunnen oplossingen worden bedacht door overdracht van rechten niet via de markt maar via de overheid te organiseren.

6.3.7. Versterking van ecosysteemdiensten

Land- en tuinbouw dragen niet alleen bij tot milieuvervuiling en druk op natuur (negatieve externaliteiten) maar kunnen ook bijdragen tot verbetering van watervoorziening, klimaat en biodiversiteit (positieve externaliteiten). Positieve bijdragen zijn in het eigen belang daar landbouw ook slachtoffer is van een lagere beschikbaarheid aan water (mindere opbrengsten), klimaatverandering (grotere risico's) en van de daling van biodiversiteit (minder bestuivers of natuurlijke vijanden, ...). Koolstofopslag en aanleg van natuurlijke bufferstroken zijn maar enkele voorbeelden van mogelijkheden voor landbouw om positief bij te dragen. Belangrijke voorwaarde om landbouwers hiertoe aan te zetten is dat ze een vergoeding en zelfs extra inkomen kunnen halen uit deze versterking van ecosysteemdiensten. Een gecertificeerde koolstof opslagmarkt of nieuwe verdienmodellen voor biodiversiteitsbeheer zijn maar enkele mogelijkheden. Belangrijk hierbij is dat niet alleen zij die verbeteringen realiseren worden beloond maar ook zij die al goed bezig zijn. Verder moet wordt afgestapt van het idee van loutere kostenvergoedingen maar moet aanvaard worden dat net als andere maatschappelijke dienstverleningen, het aanleveren van ecosysteemdiensten aanleiding kan geven tot inkomens- en winstvorming. Regionale differentiatie in vergoedingen voor natuurbeheersmaatregelen kan er ook voor zorgen dat deze ecosysteemdiensten gebeuren daar waar ze het grootste nut hebben vanuit het oogpunt van milieu, ecologie en maatschappij, en landbouwers ook in deze gebieden een verdienmodel kunnen opbouwen.

6.4. Maatschappelijk draagvlak en governance

Landbouw is meer dan een louter economische activiteit maar heeft ook een maatschappelijke meerwaarde op vlak van sociaal welzijn en cohesie zowel voor de landbouwers zelf als voor de maatschappij in zijn geheel. Hieronder vallen o.a. bijdragen aan tewerkstelling, gezondheid, cultuur en lokale verbondenheid. Om deze bijdragen te kunnen leveren moet landbouw kunnen rekenen op een duidelijk kader en een maatschappelijke waardering. Volgende principes kunnen daarbij helpen.

6.4.1. Rechtszekerheid

De meest terugkerende vraag tijdens de stakeholderconsultaties was de roep naar rechtszekerheid. Het huidige vergunnings- en regelgevend kader biedt dit onvoldoende. Daarom is er nood aan een nieuw maatschappelijk contract tussen de maatschappij en landbouw waarbij de terechte maatschappelijke eisen op vlak van milieu en natuurbescherming worden omgezet in een meer rechtszeker kader of vergunningenbeleid. De huidige rechtsonzekerheid is mede een verklaring voor de versnelde afvloei uit de landbouw en de geringe interesse in opvolging of toetreding. Landbouwers krijgen te weinig zekerheid of hun investeringen in een duurzame bedrijfsvoering voldoende zijn op termijn en terug kunnen worden verdiend. Een duidelijke afbakening van gebieden en de hierin van toepassing zijnde rechten en plichten zou een belangrijke stap voorwaarts zijn. Daarnaast kan onderzocht worden in welke mate vergunningen gelijk kunnen lopen met de carrièretermijn van landbouwers eerder dan deze te binden aan vaste periodes of nieuwe investeringen. Door op basis van een coherent ondernemings- en ontwikkelingsplan de vergunningsvoorwaarden, (emissie)rechten, plichten en eventuele beperkingen vast te leggen voor de volledige loopbaan van de bedrijfsleider (bv. van op moment van overname of instap tot de pensioenleeftijd) zouden overnemers of instappers meer zekerheid krijgen dat noodzakelijke investeringen of aanpassingen kunnen worden terugverdiend. Uitbreidingen blijven mogelijk maar worden dan gebonden aan het eventueel verwerven van

bijkomende gronden of rechten of ingeval van nieuwe installaties of gebouwen aan het respecteren van de in de vergunning aangegeven eisen op vlak van isolatie, milieuwetgeving, gebruik van best beschikbare technieken, enz. zonder dat dit telkens aanleiding moet geven tot nieuwe vergunningen of lange procedures.

6.4.2. Coherentie in de regelgeving

Een ander heikel punt dat vaak wordt aangehaald is de incoherentie tussen verschillende regels waaraan landbouwers moeten voldoen evenals de vele controles vanuit verschillende onafhankelijk opererende instanties die ermee gepaard gaan. Vaak zijn regels op vlak van bv. dierenwelzijn en milieu-impact niet coherent of zelfs in tegenspraak met elkaar waardoor ze in praktijk moeilijk toepasbaar of verzoenbaar zijn. Zeker vanuit de in deze visie gepropageerde systeembenadering, moet de overheid een globaler beleid voeren waarbij wordt afgetoetst of verschillende regels wel compatibel zijn met elkaar, niet leiden tot problemen op andere vlakken en praktische implementatie niet in de weg staan. Dit geldt niet enkel voor het beleidsdomein landbouw maar ook over verschillende beleidsdomeinen heen zoals landbouw, economie, gezondheid, welzijn, … M.a.w. implementatie van een coherente landbouwvisie is niet alleen de verantwoordelijkheid van de Minister van Landbouw, maar van de volledige regering en vergt ook afstemming met andere bevoegdheidsniveaus gaande van het lokale over het regionale, nationale en Europese niveau.

6.4.3. Administratieve vereenvoudiging en controles

Ook de controles vanuit verschillende administraties kunnen beter op elkaar worden afgestemd zodat ook de administratieve last kan worden ingeperkt. Binnen de administratie is er nog te vaak een kokermentaliteit waardoor dezelfde gegevens door verschillende instanties apart worden opgevraagd. Controles zijn vaak ook enkel gericht op vaststellen van inbreuken zonder dat oplossingen worden aangereikt. Door controles te koppelen aan (verplichte) adviesverlening zou dit euvel kunnen worden verholpen, en zouden controle en de daarbij horende administratie ook door de landbouwer meer worden gezien als een hulpmiddel om de bedrijfsvoering te verbeteren eerder dan als een last.

6.4.4. Stimuleren van instroom en opvolging

De daling van het aantal landbouwbedrijven en gebrek aan opvolging is een probleem dat veelvuldig werd aangehaald tijdens de fora. Als de huidige tendens zich verder doorzet, voorspellen modellen dat er tegen 2050 nog slechts 10.000 bedrijven zullen overblijven waarvan een 8.000 beroepsbedrijven. Hoewel dit moeilijk te keren is en schaalvergroting onvermijdelijk lijkt, zou de overheid zich wel als doel kunnen stellen om het aantal jaarlijkse instromers te stabiliseren of te verhogen door een meer positief bedrijfsklimaat te creëren met aandacht voor welzijn en arbeidsduur. Verder kan worden ingezet op meer zij-instroom, door gelijke spelregels te hanteren voor zij-instromers door discriminerende regels wat betreft definitie van actieve landbouwers, toegang tot subsidies, overdracht van rechten of andere verschillen bij overname door rechtstreekse afstammelingen of zij-instromers, weg te werken. Ook overname door vrouwelijke bedrijfsleiders kan verder worden gestimuleerd.

De lage opvolgingsgraad en zij-instroom is natuurlijk niet alleen een probleem van bedrijfsklimaat maar ook van opleiding, gebrekkige economische kennis, onduidelijke of complexe regelgeving in verband met toekenning van vergunningen en subsidies of mogelijkheden van alternatieve ondernemingsvormen. Ook de hoge grond- en overnameprijzen bemoeilijken de instroom, zeker

voor iemand van buiten de landbouw. Zoals al aangegeven in het economische luik kan de overheid zorgen voor een gelijk speelveld onafhankelijk van overnemer of (gewenste) ondernemings- of financieringsvorm. Verder kan ook een meer actief beleid worden gevoerd m.b.t. vrijkomende gronden en bedrijven om die (terug) ter beschikking te stellen van instromers en hiervoor gunstige investeringsvoorwaarden te bieden. Er moet ook nagedacht worden over manieren om de grondprijzen te drukken. Betere afbakening van gebieden en verbieden van zonevreemde activiteiten kunnen speculatie verminderen, maar ook opzetten van gronddatabanken, inzet van publieke gronden, crowdfunding en andere stimulerende maatregelen kunnen worden overwogen of ondersteund.

6.4.5. Inzet van arbeid

Naarmate bedrijven groter of gespecialiseerder worden groeit de nood aan externe arbeidskrachten. Deze nood aan arbeid is seizoensgebonden en vereist vaak specifieke vaardigheden. Ondanks de grote vraag blijkt het moeilijk om geschikte arbeidskrachten te vinden. Naast goede regelingen voor seizoensarbeid (zeker voor buitenlandse werknemers) kunnen specifieke opleidingen gericht op een arbeidsloopbaan in land- en tuinbouw helpen om de meer structurele vraag te dekken. Om goede arbeidskrachten aan zich te binden, moet de landbouwsector wel zorgen voor een competitieve vergoeding. Landbouw kan ook inspelen op stimulerende programma's voor tewerkstelling van laaggeschoolden of moeilijker te plaatsen profielen. Naar de toekomst toe voorzien we ook een toenemende vraag naar meer geschoolde profielen. Aangepaste opleidingen kunnen een oplossing bieden voor de stijgende vraag naar arbeidskrachten die kunnen omgaan met hoogtechnologische en gespecialiseerde apparatuur en toepassingen, hetgeen ook de aantrekkingskracht om in de land- en tuinbouw te werken kan verhogen. Ook de nood aan hulp bij administratie, marketing en andere taken zal in de toekomst stijgen. Hierbij kan samenwerking tussen bedrijven of inhuren van gespecialiseerde bedrijven bedrijfsleiders ontzorgen van dergelijke taken.

6.4.6. Welzijn van boer en boerin

Bovenstaande brengt ons bij het welzijn van de landbouwer. Een landbouwer-bedrijfsleider heeft een uitdagende job en dit op vele vlakken. De grote investeringslast, de te dragen risico's, de grote impact van regelgeving en gevaar van vereenzaming maken dat het welzijn van de boer onder druk staat. Grotere rechtszekerheid, minder en transparante regels en controles, positievere beeldvorming en grotere maatschappelijke waardering kunnen het welzijn positief beïnvloeden. Zoals in vorig punt aangegeven zullen personeelsbeleid, hulp bij gespecialiseerde taken en samenwerking tussen bedrijven en met andere schakels in de keten belangrijk worden voor het ontzorgen van de landbouwer op een aantal gebieden. Toch mogen overheid en organisaties niet blind zijn voor landbouwers in problemen en moet de nodige ondersteuning worden geboden bij omschakeling of afvloei in geval van financiële of andere problemen zodat dit niet leidt tot drama's. Boeren-op-een-kruispunt en andere initiatieven zijn hierbij waardevol en ondersteunend.

6.4.7. Diversiteit omarmen

Het pleidooi voor renovatieve landbouw is geen pleidooi voor een eenheidsmodel of opleggen van een bepaald model. Als autonome ondernemers moeten landbouwers vrij zijn in de keuze van activiteit, praktijk en bedrijfsmodel zolang deze binnen een wettelijk kader passen. Diversiteit is één van de grote krachten van de Vlaamse landbouw en moet gekoesterd worden. Het maakt

immers de Vlaamse landbouwsector robuust en weerbaar. In de praktijk en in gesprekken met verschillende boeren blijkt ook dat ze onderling respect hebben voor elkaars keuzes. Het is dus zeker niet aan de overheid of anderen om een bepaald model op te dringen. Wel is het de rol van de overheid om innovatie en invoering van nieuwe technieken te stimuleren en hun opschaling te ondersteunen zodat toepassing ervan mogelijk en haalbaar wordt. Hetzelfde geldt voor invoering van agro-ecologische praktijken of overschakelen op biologische landbouw. Objectieve voorlichting m.b.t. marktkansen, gevolgen voor de inzet van kapitaal, arbeid en andere productiefactoren zijn belangrijk voor elke vorm van innovatie en zeker voor omschakeling naar biologische landbouw.

6.4.8. Creëren van voldoende experimenteerruimte

Aansluitend bij voorgaand punt maar zeker hiertoe niet beperkt is de creatie van meer experimenteerruimte voor landbouwers die een nieuwe technologie, praktijk of activiteit willen uittesten. Creativiteit zou moeten worden aangemoedigd onder meer door landbouwers te belonen die kunnen aantonen dat ze betere resultaten behalen bv. op vlak van duurzaamheid door toepassing van nieuwe technieken of praktijken (doelbeleid en geen middelenbeleid). Dit zal leiden tot grotere innovatiebereidheid en zoeken naar bottom-up oplossingen die later mogelijks kunnen worden opgeschaald naar heel de sector. Enkel door ruimte te creëren voor experimenten met nieuwe rassen en variëteiten, nieuwe technologieën, biologische en agro-ecologische praktijken zal het renovatieve landbouwsysteem vorm kunnen worden gegeven. Samenwerking met fundamenteel en praktijkgericht onderzoek zijn hierbij natuurlijk cruciaal.

6.4.9. Gezonde voeding

Naast duurzaamheid op vlak van milieu en economie is ook de transitie naar een meer gezond voedingspatroon een belangrijk maatschappelijk vraagstuk. Een gericht voedings- en gezondheidsbeleid kan de motor zijn om in de landbouw- en voedingsindustrie verschuivingen te weeg te brengen in de vraag en prijs van landbouwproducten. Een beleid dat landbouwers stimuleert om over te schakelen op bepaalde teelten of activiteiten werkt niet als de vraag niet volgt. Hoewel rekening moet worden gehouden met het feit dat regionale regels moeilijk afdwingbaar zijn in een globale markt en met beslissingscentra buiten Vlaanderen, kan Vlaanderen toch een voortrekkersrol spelen binnen Europa door een gezondheids- en voedingsbeleid te voeren dat gezondere voeding, gebaseerd op consumptie van meer plantaardige en minder bewerkte producten, stimuleert. Naast promotie en labelen (zoals de nutriscore) denken we hierbij o.a. aan een differentiërend prijs- of taksenbeleid, creatie van gezondere voedselomgevingen in wijken of schoolbuurten, richtinggevende regels m.b.t. aanbestedingen in openbare instellingen, scholen en zorginstellingen of ondersteuning van bottom-up boer-burgerinitiatieven. Aan de verwerkende industrie en retailsector kunnen regels worden opgelegd die ultra-bewerkte voeding verbieden of beperken. Op zich produceert de landbouw immers geen ongezonde voedingsproducten maar is het de wijze waarop deze producten worden verwerkt, verpakt of aangeboden die aanleiding geven tot keuzes bij consumenten die leiden tot ongezonde voedingspatronen. Daarnaast moet natuurlijk het gebruik van stoffen die schadelijk zijn voor de gezondheid worden geweerd of tot een minimum beperkt, en de productie van meer nutriëntrijke producten worden aangemoedigd.

6.4.10. One health-principe en dierenwelzijn

Naast menselijke gezondheid, promoten FAO en andere internationale organisaties ook het 'one health' principe. Daarmee wordt een integrale visie bedoeld van gezondheid van mens, dier, plant en leefmilieu. Dit vraagt bijgevolg een totale benadering waarbij een balans wordt gezocht tussen welzijn van de mens, planten en dieren en de effecten op het ecosysteem en het leefmilieu. De visie pleit daarom voor een meer geïntegreerde benadering waarbij een afweging wordt gemaakt van de noden van de mens met noden van andere elementen van het systeem. Ook op vlak van dierenwelzijn is het belangrijk om het maatschappelijk draagvlak te versterken. Dierenleed moet worden vermeden maar anderzijds moeten de eisen zodanig zijn dat een economisch rendabele bedrijfsvoering mogelijk blijft. Aangezien in de feiten blijkt dat de meeste consumenten niet bereid zijn te betalen voor hogere standaarden, is het aan de overheid om dit evenwicht te bepalen en gepaste regelgeving op te stellen. Belangrijk daarbij is ook te waken over een gelijk speelveld tussen inlandse en ingevoerde dierlijke producten en zoals herhaaldelijk in de fora werd gevraagd om 'gold plating' te vermijden om de concurrentiepositie van de Vlaamse landbouw niet aan te tasten.

6.4.11. Adviesverlening en levenslang leren

Renovatieve landbouw zal naast onderzoek ook overdracht vragen van nieuwe technologie en technieken naar de landbouwers toe. Daarom zal de advisering aan boeren moeten worden versterkt. Op dit ogenblik wordt deze vaak aangeboden door experten verbonden aan bedrijven die de technologie leveren, terwijl boeren eerder nood hebben aan onafhankelijk advies om gerichte keuzes te kunnen maken. Hiertoe kan een meer actieve adviesverlening worden gestimuleerd of uitgebouwd. Naast advies is er ook nood aan mogelijkheden om nieuwe technieken of methoden aan te leren of nieuwe kennis op te doen op gebied van landbouwtechnieken en -praktijken, informatica, databeheer of bedrijfsmanagement. Net als in andere beroepen zal de landbouwer zich constant moeten bijscholen en is er dus nood aan opleiding en levenslange leermogelijkheden. Dit wordt vandaag al aangeleverd door landbouwscholen en proef- en praktijkcentra, maar dit aanbod kan zeker nog verder worden uitgebreid en het volgen van bijscholing gestimuleerd. In de landbouwopleiding mag zeker het economisch aspect niet uit het oog worden verloren zodat toekomstige boeren en boerinnen met kennis van zake beslissingen kunnen nemen op vlak financiering, ondernemingsvormen en andere bedrijfskeuzes.

7. Inspelen op bestaande dynamiek

Bovenstaande elementen van de visie gelden voor de landbouw in zijn geheel maar zullen deels een andere invullingen of accenten hebben naargelang de sector zoals hier en daar al vermeld. In bijlage 1 wordt wat dieper ingegaan op de toekomst van de verschillende sectoren zoals uit de sectorfora naar voor kwam. Algemeen komt uit deze sessies naar voor dat het toekomstbeeld positiever wordt ervaren voor de plantaardige sectoren dan voor de dierlijke sectoren. Ondanks het feit dat ook de plantaardige productie en de tuinbouw kampen met een aantal milieu- en klimaatproblemen en de instandhouding van een basisnatuurkwaliteit, wordt de dierlijke sector immers geconfronteerd met grotere uitdagingen op milieuvlak. Technologische oplossingen en natuurlijke afvloei zullen misschien niet volstaan waardoor zich een zekere gecontroleerde afbouw aandient, hetgeen zoals aangegeven kan gerealiseerd worden door een geïndividualiseerd rechtensysteem. In de plantaardige productie zal de strategische innovatie zich vooral moeten richten op verhoging van de bodemgezondheid, circulair gebruik van meststoffen, de vervanging van chemische gewasbeschermingsmiddelen door meer biologische of mechanische bestrijdingsmethoden, vermindering van de CO2-emissies, beter water- en energiebeheer naast een betere cohabitatie met natuur.

Uit de fora bleek zeker bij de jonge landbouwers een dynamisme en vertrouwen dat de sector de noodzakelijke verandering waar kan maken mits de nodige ondersteuning en een richtinggevend beleid. Ondanks de sombere cijfers in verband met opvolging, staat er toch een generatie jonge land- en tuinbouwers klaar die houdt van de landbouwstiel en volop werk wil maken van de gevraagde omschakeling vanuit een ‘yes, we can’ mentaliteit. Zij voelen ondanks een zekere kritiek ook maatschappelijke waardering voor hun werk en hun bijdrage tot de voedselzekerheid. Er heerst een geloof in ondernemerschap, technische knowhow en het vinden van oplossingen voor de toekomst. Op het terrein is sprake van een wil tot samenwerken met natuurverenigingen aan een betere (functionele) agrobiodiversiteit op voorwaarde dat rechtszekerheid en tijd wordt geboden om oplossingen uit te werken. Er heerst bij de jonge landbouwers een bewustzijn van de nood aan en de plicht tot zorg voor natuur, milieu en klimaat, en bijgevolg de wil tot het reduceren van emissies, zorgen voor een gezondere bodem, een beter waterbeheer, reduceren van schadelijke stoffen bij beschermen van gewassen, kortom om te komen tot een meer duurzaam landbouwsysteem op voorwaarde dat dit hen ook toelaat om een behoorlijk inkomen te verdienen.

We zien in het algemeen ook een verhoogde aandacht voor een aantal maatschappelijke problemen zoals zorg, welzijn en multifunctionaliteit van de landbouw. Opvallend was verder het maatschappelijk engagement bij een aantal deelnemers en ook de grote betrokkenheid van vrouwelijke bedrijfsleiders. Naar de toekomst verwachten we trouwens een stijging van het aantal vrouwelijke bedrijfsleiders.

Bovenstaande vaststelling belet niet de zorg om de toenemende daling van het aantal bedrijven. Opvolging blijft een belangrijk aandachtspunt en kwam herhaaldelijk naar voor als een van de grote zorgen op de dag van vandaag. De roep naar een duidelijk perspectief om jonge mensen te overhalen om in de sector in te stappen kwam herhaaldelijk terug. Renovatieve landbouw gesteund op transformatieve innovatie waarbij wordt ingezet op een combinatie van de modernste technologie (innovatie) en van regeneratieve landbouwpraktijken moet dan ook de aantrekkelijkheid van het beroep verhogen zowel voor opvolgers als voor zij-instromers. Daarom dat hierboven ook wordt gepleit voor nieuwe systemen die de toegang tot grond en kapitaal kunnen vergemakkelijken, zeker voor mensen van buiten de sector. Initiatieven zoals ‘De

Landgenoten' of andere collectieve investeringsvormen kunnen helpen om zij-instromers makkelijker toegang te verlenen. Zij-instromers komen immers vaak met frisse ideeën en alternatieve bedrijfsvoeringsmodellen die ook de mainstream landbouw kunnen inspireren. Transitie van het voedselsysteem zal immers voor een deel van onderuit komen via nieuwe initiatieven zowel op vlak van teeltpraktijken, bedrijfsmanagement, verkoop en handel die het representatieve systeem in vraag stellen, maar ook oplossingen aanreiken om het anders te doen. De opkomst van deze alternatieven dient dan ook niet als een bedreiging te worden gezien maar als een verrijking van het systeem. Omgekeerd kunnen deze nieuwkomers leren van de jarenlange expertise van de huidige boeren en boerinnen.

8. Droombeeld of realiteit?

In deze visietekst wordt gepleit voor een op termijn grondige transformatie van de Vlaamse landbouw via de versterking van de positie van de landbouwer binnen de agrovoedingsketen, een slimme combinatie van technologische en agro-ecologische oplossingen, een duidelijke ruimtelijke verankering en differentiatie van landbouwgebieden, een beleid gericht op gezonde voeding, een responsabilisering van het individuele bedrijf op vlak van verminderen van milieu-emissies en de creatie van een maatschappelijk draagvlak voor een productieve maar binnen ecologische grenzen opererende landbouw. Dit pleidooi voor een renovatieve landbouw als gulden middenweg en symbiose tussen innovatieve en regeneratieve landbouw gaat waarschijnlijk voor sommigen niet ver genoeg en voor anderen te ver. De tekst blijft misschien ook te abstract en vraagt dus zeker verdere invulling. Toch menen we dat deze visie ambitieus is en veranderingen en aanpassingen zal vragen op velerlei vlakken. Ze vraagt ook toenadering tussen wat we de eco-modernisten en agro-ecologisten kunnen noemen omdat ze pleit voor een gulden middenweg en een verregaande combinatie van zowel technologische als ecologische oplossingen. Ze verwerpt een terugplooien van de Vlaamse landbouw op de lokale markt maar erkent daarentegen het belang en zelfs de plicht om te investeren en te groeien in sectoren waarin we een competitief voordeel hebben, over goede productieomstandigheden beschikken, en waarin we strategisch relevant zijn. Winst maken en geld verdienen via de handel in land- en tuinbouwproducten en voeding blijft voor de Vlaamse economie van essentieel belang en mag dus gestimuleerd worden. Anderzijds ontslaat dit de Vlaamse agrovoedingssector niet van de plicht om in eigen boezem te kijken en gevestigde systemen in vraag te stellen wat betreft hun impact op milieu, klimaat, natuur en gezondheid.

Een andere reden waarom we durven pleiten voor een renovatieve landbouw is omdat uit de verschillende gesprekken en fora naar voor kwam dat er een bewustzijn bestaat binnen de sector dat het huidige model op zijn limieten stuit, niet allen op vlak van ecologie en milieu maar ook met betrekking tot winstgevendheid en draagkracht voor het individuele bedrijf. Als we strategische autonomie inzake voeding en toelevering van grondstoffen voor de agro-voedingssector belangrijk achten is het van belang dat de rendabiliteit van de sector overeind blijft en wordt versterkt. Enkel dan zal de sector het nodige kapitaal en/of de nodige externe partners vinden om te investeren en duurzaam te produceren. Hoewel het aantal bedrijven op zich geen doelstelling hoeft te zijn, is het toch van belang om een zekere kritische massa te behouden.

Bovenstaande visie en aanbevelingen zijn dan ook niet vrijblijvend en vragen niet alleen engagement van de landbouwsector en het beleid, maar ook van hun organisaties, de toeleverende en verwerkende bedrijven, de retailsector, de financierende en adviserende sectoren en alle andere actoren betrokken bij land- en tuinbouw. Slechts als ook heel de omkadering meewerkt aan de verandering zal de landbouw opschuiven naar een verdere verduurzaming en gezondere voedingsproductie. De voorgestelde veranderingen vragen nieuwe vormen van horizontale en verticale samenwerking, stellen nieuwe eisen aan het onderzoek en aan de wijze waarop landbouwproducten worden verwerkt en verhandeld. Om sommige aanpassingen te bewerkstelligen zal ook de consument andere keuzes moeten maken en bereid gevonden of misschien gedwongen worden om meer te betalen voor zijn voeding. Dit zal slechts gebeuren als de overheid hiertoe een duidelijke richting aangeeft en een kader biedt.

De fora toonden aan dat er op het terrein een wil bestaat om mee na te denken over alternatieven en oplossingen, getuige hiervan de vraag naar experimenteerruimte, rechtszekerheid en

perspectief. Via de aanpak om deze visie te formuleren hebben we gemerkt dat zeker bij jonge landbouwers er een vraag is om in gesprek te gaan met de overheid en andere actoren om samen naar oplossingen te zoeken. De tegenstellingen die er bestaan tussen organisaties zijn vaak minder groot op het terrein en tussen boeren onderling. Er is duidelijk een wil om van elkaar te leren zonder daarin dogmatisch te zijn of elkaar van het grote gelijk te willen overtuigen. Er is ook het besef, zeker op het terrein, dat niet van een wit blad kan worden vertrokken maar dat rekening moet worden gehouden met haalbaarheid van veranderingen voor individuele bedrijven. Daarom het sterke pleidooi voor een lange termijnvisie die tijd geeft aan bedrijven om zich geleidelijk aan te passen en investeringen te kunnen terugverdienen.

Deze vaststelling maakt dat hoewel deze visie tot verandering oproept, we menen dat deze visie die samen met actoren uit de landbouw is ontwikkeld realistisch en haalbaar is. Voorwaarde is wel dat de overheid een beleid uitzet dat stimulerend werkt eerder dan belerend en controlerend, en verder in dialoog blijft gaan met alle relevante stakeholders waaronder de actieve jonge landbouwers die het uiteindelijk waar moeten maken op het terrein. Daarom eindigen we deze tekst met een aantal aanbevelingen om het voorgestelde toekomst landbouwsysteem vorm te geven.

1. Erken het economisch en maatschappelijk belang van een performante en productieve landbouw in Vlaanderen;
2. Creëer duidelijkheid en draagvlak wat betreft lange termijndoelstellingen zowel op vlak van natuur- en milieubeleid als op vlak van bescherming van landbouwgronden zodat alle actoren weten waaraan zich te houden en deze niet constant in twijfel trekken. Maak landbouw en andere stakeholders medeverantwoordelijk om deze doelen te halen;
3. Hanteer een doelbeleid en geen middelenbeleid en individualiseer het halen van milieu- en ecologische doelstellingen via een systeem waarbij bedrijven worden geresponsabiliseerd maar zelf kunnen beslissen hoe en op welke wijze doelstellingen worden behaald;
4. Geef kansen aan innovatie en ontwikkeling door creëren van experimenteerruimte en belonen van verbeteringen maar hou afbouw van middelengebruik of veebezetting achter de hand als de doelen niet worden bereikt;
5. Creëer een duidelijk flankerend en meer dwingend beleid op vlak van gezonde voeding zodat landbouw- en voedingsindustrie zich hierop kunnen oriënteren en aanpassingen doorvoeren;
6. Voer een gedifferentieerd en (sub)regionaal beleid op vlak van ruimtelijke ordening en afbakening van gebieden zodat rekening wordt gehouden met lokale context;
7. Voer een stimulerend beleid door wegwerken van tegenstellingen in regelgeving die duurzame oplossingen belemmeren en werk ongelijke regels weg die nieuwe ondernemings- en financieringsvormen of toetreding tot landbouw in de weg staan;
8. Bied rechtszekerheid zodat investeringen in duurzame bedrijfsvoering of omschakeling van bedrijven naar nieuwe landbouwpraktijken kunnen worden terugverdiend;
9. Versterk de positie van de land- en tuinbouw door ketenoverleg te stimuleren maar ook afdwingbaar te maken (met opgelegde maatregelen als stok achter de deur);
10. Investeer in draagvlak door opzet van permanente dialoog niet alleen met stakeholders maar ook met actieve landbouwers

Hopelijk vormt deze visie-oefening geen eindpunt maar een begin om samen met stakeholders en actieve (jonge) landbouwers verder de weg van transformatieve innovatie of renovatieve landbouw te bewandelen. Een instelling zoals de SALV maar ook andere overlegorganen kunnen

hiervoor de katalysator zijn en met deze visie als basis de komende jaren op zoek gaan naar modellen om de dialoog verder vorm te geven en te komen tot concrete actiepunten en deze te monitoren zodat de visie geen dode letter blijft. Door het koppelen van een stimulerend beleidskader aan de heersende dynamiek op het terrein kan Vlaanderen erin slagen om koploper te worden in renovatieve landbouw en ook in de toekomst een belangrijke speler te blijven in de agro- en voedingsproductie.

Bijlage1
Toekomst van de (deel)sectoren

Terwijl de hoofdtekst een aantal richtinggevende bouwstenen aanreikt voor de landbouw in zijn geheel, wordt in deze bijlage kort ingegaan op de verwachte toekomst voor de acht deelsectoren die het voorwerp uitmaakten van een sectorforum. Verwachten we voor de ganse landbouwsector een verdere inkrimping van het aantal bedrijven en schaalvergroting dan zijn er naargelang de sector andere accenten en evoluties waarmee rekening moet worden gehouden bij de verdere concretisering van de voorgestelde visie.

Melkveehouderij

De zuivelsector is een belangrijke sector zowel wereldwijd als in Vlaanderen. Wereldwijd is de verwachting dat de zuivelconsumptie nog zal toenemen met ongeveer 15 % naar 2050 toe als gevolg van een stijgende bevolking. Hierbij is er een lichte verschuiving van consumptiemelk naar verwerkte producten (met vooral kaas) en naar innovatieve, functionele en verrijkte producten. Wereldwijd zal naar verwachting het aantal melkveehouders dalen en ook het aantal melkkoeien, maar dit wordt opgevangen door een grotere melkveestapel per bedrijf en een verhoogde productie per koe.

Ook in Vlaanderen verwachten we dezelfde trends zij het in afgezwakte mate. Waar in het recente verleden na de afschaffing van de mekquota het aantal melkkoeien en de melkproductie is gestegen, wordt naar de toekomst toe eerder een stagnatie verwacht. Daarbij zal het totaal aantal bedrijven met melkvee nog verder dalen, maar zal het aantal gespecialiseerde melkveehouders naar verwachting constant blijven met ongeveer 2500. Ook het productievolume zal naar verwachting stagneren of licht groeien. De melkveehouderij kan een verdere verduurzaming aan, enerzijds door in te zetten op nieuwe staltechnieken, robotisering, automatisering en precisievoeding om de methaanuitstoot te beperken, en anderzijds door de veestapel te verminderen door een verdere toename van de productiviteit per koe. De melkveehouderij in Europa en in Vlaanderen verschuift van volumegroei naar waarde-gedreven productie met veel data-uitwisseling tussen producenten en verwerkende industrie en met nadruk op differentiatie met gespecialiseerde producten en emissiereductie.

De zuivelindustrie kent een verdere concentratie met een (nog) sterkere rol als ketenregisseur met aandacht voor traceerbaarheid, lange termijncontracten, premiumsegmenten en het reduceren van klimaatrisico's en risico's met betrekking tot duurzaamheidsclaims. De melkveehouder zal in de toekomst meer aandacht besteden aan toepassing van agro-ecologische technieken bij de ruwvoederwinning, behoud van permanente graslanden en een verruiming van de eigen ruwvoedervoorziening met eiwithoudende gewassen. Hittestress en watervoorziening zijn belangrijke uitdagingen waarbij rassenkeuze en genetische aanpassingen belangrijk worden evenals waterwinning en -recuperatie.

Zuivelconsumptie past in een gezond dieet maar zou licht kunnen dalen als gevolg van plantaardige alternatieven. Melkveehouderij blijft echter rendabel mits juiste strategische keuzes en aanpassingen aan de wijzigende marktomstandigheden en aan de eisen op vlak van duurzaamheid. We verwachten dan ook dat de melkveehouderij ook naar 2050 een vrij stabiele sector blijft in Vlaanderen waarbij zowel ruimte is voor hoogtechnologische gespecialiseerde bedrijven (al dan niet in ketenverband) als voor multifunctionele bedrijven die zich richten op korte keten, biologische productie en/of streekproducten.

Vleesvee

De vleesveesector staat in Europa en bij uitbreiding Vlaanderen onder sterke druk. Ondanks het feit dat wereldwijd de rundvleesconsumptie nog verder zal stijgen, is er in Europa een dalende trend als gevolg van verschuivingen van rood naar wit vlees en naar meer plantaardige eiwitten. Er is wel duidelijk een vraag naar meer kwaliteit wat samen met het dalend aanbod resulteert in een hogere (zij het volatiele) marktprijs.

In Vlaanderen is er al een duidelijke daling van het aantal slachtingen, een tendens die zich naar verwachting nog verder zal doorzetten onder meer als gevolg van de sterkere veroudering van de bedrijfsleiders, het gebrek aan opvolging en de verdere verstrenging op vlak van duurzaamheidseisen. De eisen op vlak van duurzaamheid maken dat vele bedrijven in de nabije toekomst zullen stoppen en dat enkel de meer gespecialiseerde en efficiënte bedrijven zullen overblijven, naast een aantal biologische en agro-ecologische bedrijven die zich richten op de korte keten en lokale afzetcoöperaties.

De meer gespecialiseerde bedrijven zullen hun emissies beperken via modernere stalinrichting. Door de verdere daling van het aantal bedrijven, de strenger wordende eisen op vlak van duurzaamheid en dierenwelzijn en de afnemende binnenlandse vraag zal ook het aantal dieren verder afnemen (t.o.v. 2015 met ongeveer 25 procent tegen 2030 en misschien wel 50 procent tegen 2050). Dit heeft gevolgen verder op in de keten met een verdere daling van het aantal slachthuizen. Dit kan op termijn een probleem vormen wat betreft vervoerafstanden van producent tot slachthuis. Door specialisatie en concentratie op het Belgisch Witblauwe ras is de afzetmarkt vrij lokaal en weinig gericht op export (met uitzondering van het vijfde kwartier). Op de dag van vandaag is de keten nog weinig georganiseerd met een grote rol van opkopers, maar de verwachting is wel dat de bedrijven die overblijven zich meer zullen organiseren in afzetketens die leveren aan welbepaalde retailers die eisen zullen stellen op vlak van kwaliteit en duurzaamheid in ruil voor afzet- en prijszekerheid. De kalvermarkt blijft een vrij stabiele markt met een 150 tal gespecialiseerde producenten die voor een groot deel circulair werkt, samen met de melkveehouderij voor wat betreft aanvoer van kalveren, mestafzet en voeder via de bijproducten uit melkerijen.

We verwachten bijgevolg een afgeslankte vleesveesector naar 2050 toe met bedrijven die zich nog meer gaan organiseren in een aantal ketens gericht op de specifieke afzet. De totale consumptie zal dalen maar de vraag naar kwaliteit zal toenemen hetgeen een rendabel bedrijfsmodel kan opleveren. Naast grotere bedrijven is er ook plaats voor bedrijven dicht bij natuurgebieden of in buffergebieden die zich richten op de lokale consument en het aanbieden van ecosysteemdiensten (o.a. via begrazing in natuurgebieden). De kalverhouderij zal zich naar verwachting als gespecialiseerde sector consolideren op het huidig niveau.

Varkenshouderij

De varkenshouderij is in Vlaanderen een belangrijke sector. Wereldwijd is er nog een lichte toename van varkensvleesconsumptie maar in Europa eerder een stagnatie. Vlaanderen neemt ongeveer 4 % in van de wereldwijde productie in en kent een positieve handelsbalans vooral dankzij uitvoer van varkensvlees naar onze buurlanden. De totale varkensstapel is de laatste jaren als gevolg van de steeds strengere milieumaatregelen en opkoopregeling al sterk gedaald, en zal naar verwachting verder dalen zowel in de zeugenhouderij als mestvarkenshouderij. Het

zijn vooral de kleinere niet-gespecialiseerde bedrijven die uit de sector verdwijnen omdat ze niet aan de voorwaarden op vlak van duurzaamheid kunnen voldoen, of de grote investeringen die ermee gepaard gaan niet willen of kunnen opbrengen, ook als gevolg van een gebrek aan opvolger. De bedrijven die willen overleven zullen zich verder moeten aanpassen aan strenger wordende milieuregels via investeringen in emissiearme of zelfs emissievrije stalsystemen. Het totaal aantal slachtingen in Vlaanderen zal dus verder dalen (van nu 9,4 miljoen naar 7,4 miljoen in 2035 en misschien slechts 6 miljoen in 2050) wat ook een verdere concentratie zal teweegbrengen in de slachthuissector. Toch zal Vlaanderen mits verdere innovatie naar emissievrije systemen, een netto-uitvoerder kunnen blijven van varkensvlees dankzij zijn goede ligging, aangepast klimaat, een sterke knowhow en flexibiliteit.

De varkenshouderij is al vrij geconcentreerd in een aantal gebieden (West-Vlaanderen, Noorderkempen). Hoewel verdere concentratie in gespecialiseerde 'industriegebieden' voordelen zou kunnen bieden, is er ook gevaar voor overdracht van dierziekten, hetgeen pleit voor een zekere spreiding in landbouwgebied. Naast reduceren van emissies, zijn dierziekten en mestafzet de grootste uitdagingen voor de sector. Omzetting van dierlijke mest in circulaire meststoffen (renure) kan een oplossing zijn om naast een verdere afbouw van de varkensstapel te voldoen aan de milieuvoorwaarden en ecologische grenzen. Biologische varkensproductie met buitenloop blijft in de totale productie beperkt maar biedt mogelijkheden voor een aantal gemengde bio-bedrijven.

We verwachten dus een krimpende sector wel met grotere en meer gespecialiseerde bedrijven die in emissievrije stallen zullen produceren. Zeugenhouderij blijft voornamelijk een toeleverende sector voor de eigen mestvarkenshouderij. Het varkensvlees zal in hogere mate worden afgezet via een beperkt aantal slachthuis- en verwerkingsketens die zich verder zullen differentiëren in de globale markt op basis van kwaliteit, uitsnijrendement en kostenefficiëntie. Belangrijk is dat alle delen van het varken kunnen worden verwerkt en blijvend geëxporteerd en verhandeld naar andere delen van de wereld, inspelend op consumptievoorkeuren.

Pluimveehouderij

De pluimveehouderij is een vrij stabiele sector in Vlaanderen met een 1000 tal bedrijven waarvan een 500 gespecialiseerde bedrijven. Hiervan zijn er een 350 gespecialiseerd in slachtkuikens en een 150 in eierproductie. Kippenvleesconsumptie zit in de lift gegeven betaalbaarheid en de shift van rood naar wit vlees. Eieren en kip passen ook in alle religies en de trend naar convenience. Gegeven de groei in consumptie en de performante productie zullen de gespecialiseerde Vlaamse bedrijven naar verwachting kunnen overleven en zelfs groeien mits verder in te zetten op emissievrije systemen, duurzaamheid en dierenwelzijn. Vlaanderen is een netto-exporteur voornamelijk van kippenvlees en broedeieren. Export van vlees gaat voor 80 percent naar buurlanden. Voor eieren is dit 60 procent. Voor pluimvee is vierkantswaardering via uitvoer naar niet-EU landen belangrijk. De sector is goed georganiseerd maar de afstemming tussen de verschillende schakels in een complexe keten van broedeieren tot eindproduct blijft een voortdurend aandachtspunt.

Ook voor deze sector mogen we een verdere concentratie in gespecialiseerde bedrijven verwachten met een tendens naar meer ketengerichte en geïntegreerde bedrijven. Vermindering van de koolstofvoetafdruk, verhoging van dierenwelzijn en circulariteit zijn uitdagingen die verdere investeringen vergen. De vogelgriep is een permanente bedreiging voor deze sector waarbij al dan niet vaccineren een vraagstuk is voor de toekomst. In deze sector zijn er een aantal

regelgevende tegenstrijdigheden die innovatie belemmeren zoals een verouderde water-eiwitnorm of de tegenstrijdigheden wat betreft dierenwelzijn en emissienormen.

Akkerbouw en industriegroenten

De akkerbouw- en industriegroentensector is een diverse sector wat betreft teelten. De grootste oppervlakte wordt ingenomen door granen en korrelmaïs, aardappelen, nijverheidsteelten (vooral suikerbiet) en industriële groenten. De aardappel- en industriegroentenverwerkende industrie zijn strategische sectoren waarin Vlaanderen een internationaal toonaangevende positie heeft verworven door de combinatie van goede teeltomstandigheden en de uitbouw van sterke verwerkende bedrijven die internationaal opereren. Deze teelten worden veelal op contract geteeld maar kennen als gevolg van wijzigende weers- en klimatologische omstandigheden een grote variabiliteit inzake rendement en bijgevolg ook in hun prijs zeker voor de gedeelten die op de vrije markt worden afgezet. Akkerbouw en groentetelers zijn ook gebonden aan teeltrotaties, hoewel de rotatietijd de laatste jaren voor sommige teelten (bv. aardappelen) tot een minimum werd beperkt in functie van toenemende vraag als gevolg van (gunstige) marktomstandigheden. Door de volatiliteit dienen producenten wel meer en meer na te gaan hoe globale markten evolueren en hun teeltplannen in functie ervan bij te sturen. Vooral de aardappel- en suikerbietensector staan daarbij onder druk en dienen te evolueren van een groeimarkt naar een meer geconsolideerde situatie die overcapaciteit vermijdt. Globaal blijft akkerbouw en zeker de grove groenteteelt wel groeiend zeker bij een verdere verschuiving naar meer plantaardige voeding.

Belangrijk voor de toekomst is een verhoogde aandacht voor bodemkwaliteit, vermindering van gebruik van schadelijke gewasbeschermingsmiddelen, precisielandbouw, waterbeheer, automatisatie, robotisering en afdekking van klimaatrisico's. Ook energie-efficiëntie bij bewaring vormt een blijvende uitdaging, zeker bij verdere stijging van de energieprijzen. Hierbij kunnen nieuwe modellen van samenwerking en organisatiemodellen uitkomst bieden (bv. zowel op vlak van opvang van prijsvolatiliteit en bewaringskosten als op vlak van gezamenlijk beheer van waterhuishouding). Ook de zoektocht naar nieuwe rassen (o.a. via NGT's) en alternatieve teelten in kader van eiwitshift en bio-industriële toepassingen passen in de toekomstige strategische innovatie-agenda van deze sector, die in het verleden al heeft bewezen voldoende kennis en wendbaarheid te hebben om dit waar te maken, getuige hiervan ook de recente uitbreiding van de wijnbouw in Vlaanderen. Belangrijk is wel zoals bewezen voor de aardappel- en groenten-industrie, dat voor deze nieuwe teelten of toepassingen ook de verwerkende industrie wordt uitgebouwd. Akkerbouw is verder misschien wel de sector die voor de grootste uitdagingen staat met betrekking tot nieuwe evenwichten tussen landbouw en natuur maar ook de grootste kansen biedt voor invoering van agro-ecologische praktijken. Omschakeling naar biologische teelten of naar meer gemengde bedrijven vormt daarbij voor een aantal landbouwers een alternatief, zeker in geval van ligging in (de nabijheid van) gevoelige gebieden.

Samengevat kan worden verwacht dat de akkerbouw en grove groentesector zeker nog toekomst heeft in Vlaanderen. Belangrijk daarbij is die strategische niches op te zoeken of (verder) te ontwikkelen waar Vlaanderen als gevolg van zijn teeltomstandigheden, klimaat en knowhow een strategisch voordeel en relevantie heeft of kan uitbouwen. Verder moet worden ingezet op verduurzaming van de teeltpraktijken zowel via technologische als agro-ecologische innovatie en waar mogelijk op de inpassing van natuurbeheer in de bedrijfsvoering.

Intensieve Tuinbouw

De intensieve tuinbouw zowel onder glas als in volle grond is ondanks zijn relatief klein areaal een groeiende sector in Vlaanderen. De totale oppervlakte onder glas neemt nog toe evenals de productie in volle grond (voornamelijk de aspergeteelt). Het is zeker ook een sector waar Vlaanderen de nodige kennis heeft in opgebouwd en die sterk inspeelt op vernieuwing en aanpassingen aan wijzigende marktomstandigheden. In kader van de transitie naar een meer gezond voedingspatroon heeft deze sector zeker ook de wind in de zeilen.

Wel heeft de sector af te rekenen met een aantal uitdagingen zoals de klimaatverandering waarbij gezocht dient te worden naar klimaatbestendige rassen en variëteiten, zeker voor de open lucht teelten. Ook de water en energievoorziening is een knelpunt. Waterrecuperatie, ontwikkeling van geavanceerde irrigatietechnieken en hernieuwbare energietoepassingen zijn dan ook noodzakelijke innovaties. Verder is er de toenemende concurrentie voor een aantal teelten vanuit lageloonlanden, hetgeen wel kan worden opgevangen via efficiëntie, automatisering en robottechnologie. Toch is vinden van voldoende geschoolde arbeid een blijvend aandachtspunt, ook om de opvolging te verzekeren. Net als in de akkerbouw is voor de intensieve tuinbouw gewasbescherming een groot knelpunt. Hierbij is een versnelde ontwikkeling en toelating van alternatieve (biologische) gewasbeschermingsmiddelen van groot belang. Een positief punt is de sterke organisatiegraad van de sector in Vlaanderen hetgeen de positie van de producent in de keten versterkt en kansen biedt voor afspraken over prijzen en volumes. Een aandachtspunt is wel de versnippering en overdaad aan certificatieschema's vanuit retail en afzet. Er is ook een zekere tendens bij de grote bedrijven voor rechtstreekse B2B afspraken hetgeen de positie van veilingen in de toekomst zou kunnen verzwakken.

Samengevat kan worden geconcludeerd dat de intensieve tuinbouwsector een sterke poot zal blijven binnen de Vlaamse land- en tuinbouw. Op een relatief kleine oppervlakte kan een hoge toegevoegde waarde worden gerealiseerd die vooral wordt afgezet binnen een straal van 500 km. De innovatiekracht van de sector maakt dat er zeker ook kan worden ingespeeld op toekomstige uitdagingen.

Fruitteelt

Het areaal fruitteelt bleef zeer constant over de voorbije 25 jaar met ongeveer 16.000 ha. Wel is er een duidelijke verschuiving gebeurd van appelen- naar perenteelt. Verder heeft ook de aardbeiensector potentieel. De goede productieomstandigheden en ligging, de wetenschappelijke omkadering en knowhow maken van de fruitsector een stabiele sector voor Vlaanderen. De consumptie van fruit past natuurlijk in een gezond dieet en de vraag neemt wereldwijd toe. De Vlaamse conferencepeer heeft een goed imago en kan wereldwijd worden afgezet en is een voorbeeld van hoe in Vlaanderen door samenwerking tussen onderzoek, fruitteeltbedrijven en afzet een strategische relevante sector kan worden ontwikkeld. Voor de toekomst is gegeven deze specialisatie de belangrijkste bedreiging wel de afsluiting van bepaalde markten als gevolg van oorlogen, boycots of invoertaksen. Dit kon tot nu toe worden opgevangen door diversificatie en inzetten op nieuwe markten, maar blijft een aandachtspunt.

De fruitteelt zal naar verwachting op zelfde niveau blijven. Wel zijn er een aantal punten die de nodige aandacht vergen: zo is er ook in deze sector sprake van concentratie op niveau van de afnemende keten en retail wat de marktdruk verhoogt. Verder brokkelt het imago van de peer af en is er gevaar van monocultuur. Het blijft dus belangrijk om te investeren in nieuwe variëteiten en te diversifiëren bv. richting zacht fruit. De problemen als gevolg van klimaatdruk, waterbeheer

en gewasbescherming zijn vergelijkbaar met andere sectoren. Hetzelfde geldt voor de overvloed aan certificaten en controles. Een nijpend probleem is de beschikbaarheid van arbeidskrachten gegeven de seizoenaliteit van bepaalde werkzaamheden (snoei, pluk). Aanplantingen van fruit vergen ook grote investeringen die niet altijd meer kunnen worden opgevangen door het familiale bedrijf. Daarom is er ook in deze sector nood aan nieuwe bedrijfsmodellen die toelaten extern kapitaal aan te trekken zonder de autonomie van de bedrijfsleider aan te tasten.

Sierteelt en boomkwekerij

De sierteelt en boomkwekerij is een beetje een buitenbeentje binnen de Vlaamse land- en tuinbouw in de zin dat deze sector geen voedingsproducten levert maar bijdraagt tot het algemeen welzijn door leveren van bloemen en planten voor in huis, tuin en buitengroen. Het is een sector die wereldwijd aan belang wint door het feit dat een groter gedeelte van de wereldbevolking in steden woont (tot 70 procent in 2050) en er dus een stijgende vraag is naar groen in de stad en in de thuisomgeving. Vlaanderen speelt in verhouding tot zijn oppervlakte een belangrijke rol in de handel van groenproducten (3 % van wereldhandel en een negende plaats) met een positieve handelsbalans tot gevolg. De Vlaamse uitvoer gaat voornamelijk naar de buurlanden en rest van EU. Azalea en rododendron, kamerplanten en boomkwekerijproducten zijn onze sterkste sectoren. Het areaal blijft min of meer constant en schommelt rond de 5.700 hectare waarvan het grootste deel wordt ingenomen door de boomkwekerij. De sierteelt onder glas (snijbloemen) is wel dalend. Ook het aantal bedrijven blijft sinds 2012 na een eerdere scherpe daling vrij constant. Wel zien we verschuivingen tussen sectoren (afname snijbloemen, stijging boomkwekerij).

De uitdagingen voor de toekomst zijn vergelijkbaar met de andere tuinbouwsectoren met op kop gewasbescherming, water en energie maar ook beschikbaarheid aan grond, personeel en kapitaal voor robotisering, automatisering en data-uitwisseling. Dus ook in deze sector is er nood aan strategische innovatie vooral op gebied van biocontrole en biostimulanten, waterbeheer en bodemkwaliteit, onafhankelijkheid van fossiele energie, technologie en digitale connectie met de afnemers om aan de stijgende vraag naar compliance te kunnen voldoen. Toch is dit een sector die met vertrouwen naar de toekomst kijkt mede de stijgende vraag naar groen in de stad die compenseert voor een eventuele dalende koopkracht bij de individuele burger.